

Linije u šetnji: asocijacijski crtež kao metoda poticanja imaginacije kod učenika

---

Omrčen, Tea

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:324415>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-09**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja

Sveučilišni integrirani prijediplomski i diplomski studij

Učiteljski studij

Tea Omrčen

**Linije u šetnji: asocijacijski crtež kao metoda
poticanja imaginacije kod učenika**

Diplomski rad

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja - Odsjek za razrednu nastavu

Sveučilišni integrirani prijediplomski i diplomski studij

Učiteljski studij

Linije u šetnji: asocijacijski crtež kao metoda poticanja imaginacije kod učenika

Diplomski rad

Student/ica:

Tea Omrčen

Mentor/ica:

Izv. prof. art. Saša Živković

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Tea Omrčen**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Linije u šetnji: asocijacijski crtež kao metoda poticanja imaginacije kod učenika** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 22. veljače 2024.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. CRTEŽ.....	2
2.1. Povijest crteža	3
3. DJEČJI CRTEŽ	4
3.1. Elementi crteža.....	5
3.1.1. Linija kao izražajni element dječjeg crteža	7
3.2. Crtačke tehnike.....	8
3.3. Razvojne faze dječjeg crtanja	10
3.3.1. Faza izražavanja primarnim simbolima.....	11
3.3.2. Faza izražavanja složenim simbolima	13
3.3.3. Faza intelektualnog realizma	14
3.3.4. Faza vizualnog realizma	16
3.4. Aktivnost i razvoj dječjih psihofizičkih funkcija crtanjem.....	17
4. NAČIN RADA IZMIŠLJANJEM U LIKOVNOJ KULTURI.....	19
4.1. Ometanje razvoja dječje mašte i kreativnosti	20
4.2. Poticanje razvoja dječje mašte i kreativnosti	23
5. SLOBODA UMJETNIČKOG STVARALAŠTVA	25
5.1. Tehnike slobodnog crtanja.....	26
5.1.1. Škrabanje	26
5.1.2. Crtkanje	27
5.1.3. Automatsko crtanje	29
6. ULOGA LINIJE U ASOCIJACIJSKOM CRTEŽU.....	32
7. ISTRAŽIVANJE	33
7.1. Cilj istraživanja	33
7.2. Problem istraživanja.....	33
7.3. Metode istraživanja	33

7.4.	Ispitanici	33
7.5.	Opis istraživanja.....	34
8.	VREDNOVANJE I ANALIZA UČENIČKIH RADOVA	35
8.1.	Prvi razred.....	36
8.2.	Drugi razred	40
8.3.	Treći razred.....	44
8.4.	Četvrti razred.....	48
9.	RASPRAVA.....	52
10.	ZAKLJUČAK.....	54
11.	LITERATURA	55
12.	POPIS ILUSTRACIJA	57
14.	PRILOZI	58
15.	ŽIVOTOPIS	82

SAŽETAK

Crtež se smatra temeljem mnogih oblika likovnog izražavanja, a ujedno njime započinju i prva dječja umjetnička ostvarenja. Poznato je kako su djeca već od najranije dobi prirodno sklona crtanju. Svoj unutarnji svijet i realnu stvarnost uvijek izražavaju iskreno i domišljato, vodeći se pri tome onim što im mašta nalaže. Mašta je u toj dobi najintenzivnija pa su njihovi crteži prožeti nesvjesnim tragovima, spontanošću i originalnošću. Ona im daje krila, hrabrost i mogućnost da u svojim crtežima uvijek stvore nešto novo i najčudesnije što im znatiželja u stvarnome svijetu ne dopušta. Kako bi se odmaknuli od racionalnosti i konvencionalnog izražavanja, a vratili se izvornoj kreativnosti, tim su karakteristikama likovnog stvaranja tijekom prošlog stoljeća težili mnogi umjetnici. Njihova su se umjetnička djela temeljila na liniji, najelementarnijoj formi asocijacijskog crteža. Smatrajući je izvorom spontanosti i slobode kroz igru linijama nastojali su otkriti najskrivenija mjesta i dubine svoga uma, svoje kreativne potencijale i maštu. O tome može li se metoda asocijacijskog crteža primijeniti u nastavi kao poticaj u razvoju imaginacije kod učenika biti će riječ u ovome radu.

Ključne riječi: Linija, crtež, asocijacijski crtež, imaginacija

ABSTRACT

Line on a walk: associative drawing as a method to stimulate imagination in students

Drawing is considered the foundation of many forms of visual expression, and it marks the beginning of a child's artistic achievements. Children are naturally inclined towards drawing from a very early age. They always express their inner world and tangible reality sincerely and imaginatively, guided by what their imagination dictates. In this age, imagination is most intense, and their drawings are infused with unconscious traces, spontaneity, and originality. Imagination gives them wings, courage, and the ability to always create something new and wondrous in their drawings, fueled by curiosity that the real world does not restrict. To distance themselves from rationality and conventional expression and return to original creativity, many artists in the past century sought these qualities of artistic creation. Their works were based on the line, the most elemental form of a associative drawing. Considering it a source of spontaneity and freedom through playing with lines, they aimed to discover the most hidden places and depths of their minds, their creative potentials, and imagination. The topic of whether the associative drawing method can be applied in education as a stimulus for developing students' imagination will be discussed in this paper.

Keywords: Line, drawing, associative drawing, imagination

1. UVOD

„Crtež je jednostavno linija koja ide u šetnju.“
Paul Klee

U prvim dječjim crtežima prvo što se može pronaći su različite linije. Iako se izvana čini kako nedostatak koordinacije i neznanje postavljaju granice onom što žele postići, djeca se ipak smatraju umjetnicima jer svojim bezbrižnim šaranjem nastoje oslikati vlastiti pogled na svijet s izrazitom kreativnom snagom i ekspresivnošću. No, odrastanjem linija u crtežu počinje gubiti svoj kreativni impuls utjecajem okoline i usvajanjem različitih pravila crtanja što donosi negativne posljedice na dječji izraz. Asocijacijski crtež kao slobodni oblik crteža predstavlja izlaz u pokušaju povratka izvornoj kreativnosti. Stoga, vodeći se Kleeovim opisom crteža kao linije u šetnji u radu se želi ispitati asocijacijska uloga linije u slobodnom crtežu čija spontanost može potaknuti imaginativne sposobnosti učenika. Najprije će se kroz analizu literature istražiti što je zapravo asocijacijski crtež, a daljnjim praktičnim istraživanjem osmisliti aktivnosti kojima će se on primijeniti u nastavi likovne kulture kao metoda poticanja imaginacije kod učenika.

Rad se sastoji od poglavlja i potpoglavlja. Na samom početku rada teorijski se obrađuje crtež kao način izražavanja u likovnoj umjetnosti te njegova primjena kroz povijest. Iduća poglavlja bave se proučavanjem dječjeg crteža, njegovim osobinama i značajkama, psihološkim osnovama i razvojnim fazama kroz koje prolazi. Nadalje se naglašava važnost njegovanja i razvijanja slobode i imaginacije u dječjem crtanju i općenito dječjem stvaralaštvu. Prema autoru Maclaganu i njegovoj knjizi *Line let loose: Scribbling, doodling and automatic drawing* u nastavku su navedene tehnike slobodnog crtanja koje su zbog svog spontanog i amaterskog karaktera prihvaćene od strane mnogih umjetnika. U posljednjim stranicama teorijskog dijela rada prati se ideja o nesputanom i nesvjesnom stvaranju oblika pomoću nekonvencionalnih tehnika crtanja koje predstavljaju put k apstrakciji i razvoju imaginacije kao ključnim sastojcima stvaralaštva.

2. CRTEŽ

Sve što čovjek vidi oko sebe formira se u njegovim snovima i stvaralaštvu. Na temelju tih slika koje su oblikovane znanjem, maštom i iskustvom čovjek je stvorio mnogo umjetničkih djela. Svako umjetničko djelo svoj je početak imalo u crtežu ili skici te ga zbog tog smatramo osnovnim jezikom umjetnosti. Prema Boduliću (1982) crtež je grafički prikaz oblika na nekoj površini, a nastaje upotrebom crtačkih materijala koji ostavljaju za sobom trag ili potez na plohi. To je univerzalni način izražavanja te označava prvu pojavu u likovnoj umjetnosti, a stariji je i od pisma. U početku se razvijao iz potrebe i mašte, a poslije je postao osnova likovnog umjetničkog izražavanja. Mnogi kipari, grafičari, slikari, arhitekti i modni dizajneri koriste crtež kako bi vizualizirali svoje ideje te pomoću njega razradili svoje osnovne zamisli i koncepte (Bodulić, 1982).

Za crtanje oblika u crtežu umjetnik se najčešće služi crtom, obrisom ili mrljom. Crtom i obrisima koriste se umjetnici u kojem je crtež temelj slikarskog rada, a mrljom stvaraju oni kojima je boja temelj izražavanja. Crtež u kojem kao glavni element dominira linija nazivamo linearnim, a crtež dobiven mrljama slikani crtež. Za postizanje volumena u crtežu umjetnik se koristi igrom svjetla i sjene, odnosno uporabom grafičke razlike crnih i bijelih tonova što nazivamo crtačkom modelacijom. Ovaj postupak ostvaruje se različitim tehnikama, primjerice crtkanjem olovkom (šrafiranje) ili stupnjevanjem tonova koji se dobivaju razrjeđivanjem tuša s vodom. Tako dobiven crtež nazivamo laviranim crtežom. Kako bi izbjegli oštre obrise i linije kao granice oblika te postigli prijelaz iz linearnog u tonsko crtanje umjetnici se služe sfumatom. Prema namjeni postoje različite vrste crteža: bilješka ili kroki (nabačena skica), studija kao zasebno djelo razrađeno do detalja i karton koji služi umjetniku kao predložak za izradu tapiserije, vitraja ili freske (crtež. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, 2023). U oblikovanju crteža umjetnici se služe različitim crtačkim tehnikama. U povijesti su ljudi crtali na različitim podlogama, no danas se umjetnici najviše koriste papirom (Jakubin, 1999). S obzirom da su papiri osjetljivi na svjetlo, crteži se izlažu u posebnim ustanovama i zbirkama. Najpoznatije zbirke crteža nalaze se Beču (Albertina), Parizu (Louvre, Bibiloteque nationale), Londonu (British Museum, Victoria and Albert museum) i Zagrebu (Kabinet grafike HAZU) (crtež. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, 2023).

2.1. Povijest crteža

Crtež se smatra najstarijim oblikom ljudskog izražavanja i ljudske komunikacije. Ljudi su od davnina, sve ono što obilježava neku kulturu, povijest, običaje, rad i vrijednosti, bilježili pomoću crteža (Bodulić, 1982). Prvi crteži potječu iz doba paleolitika, a vjeruje se da su se koristili kao specijalizirani oblik komunikacije na čijim je temeljima razvijen pisani jezik kakav danas poznajemo (Jakubin, 2003). Tijekom povijesti crtanje se kao umjetnički pothvat razvijalo uz ostale umjetnosti. Bilo da se radilo o skicama za mozaike, arhitektonskim nacrtima ili nacrtima za kipove i reljefe, crtež je kao nesamostalna i pomoćna vještina bio podređen ostalim umjetnostima (Encyclopedia Britannica, History of drawing, 2023). Tek u vrlo ograničenom smislu, crtež se kao samostalna disciplina pojavljuje u ranom srednjem vijeku u sklopu iluminacije, posebne tehnike ukrašavanja samostanskih tekstova (Bodulić, 1982).

Crtež kakav danas poznajemo ustalio se kao temelj likovne umjetnosti tijekom rane renesanse. Među vodećim crtačima tog vremena ističu se Leonardo da Vinci, Michelangelo, Raphael, Tizian, Botticelli, Masacio, Pisanello koji su ovladali različitim tehnikama crtanja te iza sebe ostavili bogati crtački opus. Oni su ostvarili dugotrajan i široko rasprostranjen utjecaj na svijet crteža na čijim su rezultatima nastavili stvarati mnogi umjetnici (Bodulić, 1982).

Tijekom 20. stoljeća crtež se počeo smatrati autonomnim umjetničkim djelom, neovisnim o drugim umjetnostima. Tada je crtež zauzeo značajno mjesto u radu Pabla Picassa koji je koristio raznolike crtačke tehnike i mogućnosti izražavanja. Zbog toga, danas se on smatra najvećim crtačem 20. stoljeća i jednim od najvećih umjetnika u povijesti crteža. Moderno doba za crtež donosi sve više eksperimentiranja s novim tehnikama izražavanja te novim interesom za odvajanjem od tradicionalne umjetnosti (Encyclopedia Britannica, History of drawing, 2023).

Danas je primjena crteža široko raširena u mnogim područjima ljudskog djelovanja te se smatra temeljem različitih znanosti i zanimanja koja bi bila potpuno nezamisliva bez njega. Suvremeno je doba donijelo pojavu fotografije koje crtež stavlja u drugi plan. Ali Bodulić (1982: 13) ističe „Crtež je, uz fotografiju, i danas prisutan kao vještina crtačkih pismenosti za objašnjavanja koja se napisanom riječju ne mogu jasno i pregledno izreći. Crtanjem se i danas izražavaju umjetnici - na onaj stvaralački ljudski način do kojeg fotografija nije doprla.“

3. DJEČJI CRTEŽ

Dječji crtež zauzima vrlo važno mjesto u području dječjeg likovnog stvaralaštva te se smatra najzanimljivijim područjem što pokazuje veliki interes mnogih stručnjaka i istraživača koji su ostali zadivljeni slobodom dječjeg šaranja, jasnoćom i simbolikom dječjeg izraza koja nadvladava njihovu racionalnu kritičnost. Postoji niz stajališta prema kojima se definira pojam dječjeg crteža. Neki autori crtanje smatraju oblikom igre koja djeci predstavlja ugodnu aktivnost kojom oponašaju svoju okolinu. S druge strane, shvaćanje da je dječji crtež likovna aktivnost uzima se najboljim odgovorom na to pitanje, s obzirom da je to oblik stvaralačke aktivnosti kroz koju se dijete razvija, igra i govori. Prema Boduliću (1982) u dječjim crtežima se očituje mašta, ekspresija, skladnost te originalnost likovnog stvaralaštva koja oduševljava mnoge likovne umjetnike. On je odraz njihova unutarnjeg svijeta, a temelji se na jedinstvenosti, individualnosti, bogatstvu i spontanosti izraza. Hrvatski književnik Jure Kaštelan za dječje crteže kaže: „Djeca su stvaraoci. Ona od sveg prave umjetnost i sve što stvaraju umjetnost je“ (Bodulić, 1982: 29). Tematika dječjeg crteža proistječe iz njegova vlastitog doživljavanja, sjećanja, opažanja, njegovih snova, želja i radosti. Njezina širina ovisi o bogatstvu dječjeg psihičkog života, njegovim mogućnostima i utjecaju sredine u kojoj se dijete razvija (Matić, 2021).

Dječji se crtež smatra komunikacijskim sredstvom kojim se dijete služi kako bi odraslima približilo svoje viđenje svijeta, predodžbe i događaje iz svoje svijesti. Iako se često pretpostavlja da djeca nemaju dovoljno strukturiranu svijest, posrijedi je zapravo drukčiji oblik svijesti koji je prilagođen shvaćanju svijeta, a razlikuje se od poimanja odraslih. Najbitnija karakteristika cjelokupnog dječjeg izražavanja je kondenziranost i jednostavnost. Naime, te su oznake negativno prosuđivane od strane odraslih kao površne i minimalne ne pomišljajući pri tome kako ono u svom likovnom izražavanju postupa prema vlastitim zakonitostima i predviđanjima (Kroflin i sur., 1987). Od velike je važnosti dopustiti djetetu da se u prvim godinama slobodno likovno izrazi jer će time do izražaja doći njegova potreba za likovnim stvaralaštvom koje ima veliku važnost u razvoju djeteta, njegovom motoričkom razvoju te razvoju djetetovih emocija, mišljenja, pažnje i imaginacije. Tako Matić (2021:57) naglašava važnost dječje likovne aktivnosti: „ne samo da se kroz nju dijete izražava, tj. ne izražava samo svoje specifičnosti, koje trenutno posjeduje, nego se kroz nju razvija do novih specifičnosti koje će posjedovati, a u skladu s ciljem odgoja“.

3.1. Elementi crteža

Kako bi se djeca znala likovno izražavati potrebno im je poznavanje i razumijevanje likovnih elemenata. Crtež je za umjetnika ono što su riječi za pisca te kako je potrebno poznavati slova da bi znali pisati, tako je potrebno znati i izražajne elemente crteža. Prema Jakubinu (1999) to su: točka, linija, boja, ploha, tekstura, prostor i volumen (Jakubin, 1999). Navedene elemente Peić (1991) naziva i psihičkim likovnim elementima, koji u suodnosu s fizičkim likovnim elementima (materijalima i tehnikama) tvore likovni duh dječjeg crteža.

Iako najmanji element, *točka* u crtežu predstavlja temeljnu likovnu vrijednost. Pomoću tog najmanjeg grafičkog znaka različitim raspoređivanjem na plohi mogu se dobiti različite likovne vrijednosti. Točku možemo nizati, graditi, kombinirati. Gušćim i rjeđim raspoređivanjem dobivaju se svjetliji i tamniji dijelovi plohe, odnosno privid volumena na plohi. Takav način likovnog izražavanja naziva se grafičkom modelacijom (Jakubin, 1999).

Osnovni element crteža je *linija*. Linija nastaje gibanjem točke te tako predstavlja putanju kretanja točaka na plohi ili prostor. Prema Peiću (1991) linija je imaginarna jedinica odnosno jednodimenzionalna tvorevina zanemarive mase koja razdvaja dvije plohe i dva volumena. Ona je osnova svih oblika likovnog izražavanja (slikarstva, kiparstva, grafike, arhitekture), a koristi se i kao samostalna likovna disciplina. Razlikujemo tri osnovna svojstva linije, a to su: tok linije, karakter i značenje. Tok linije odnosi se na njeno kretanje i usmjerenje, a kao takva može biti ravna crta (kaligrafska i euklidska) ili krivulja. Karakter linije podrazumijeva njezin izgled te prema tome može biti debela, tanka, kontinuirana, isprekidana, prozirna, gusta, meka, oštra itd. Linije mogu imati i svoje značenje, a prema tome dijelimo ih na obrisne, strukturne i teksturne. Obrisne linije opisuju vanjski rub oblika i likova, teksturne odražavaju karakter neke površine, a strukturne predočavaju unutrašnju građu i sastav nekog oblika ili površine (Jakubin, 1999).

Pojam *boje* u likovnoj umjetnosti ima dva značenja od kojih se jedno odnosi na fizikalnu osobinu svjetlosti, a drugo na tvar za bojanje. Osnovna podjela boja je ona na primarne, sekundarne i tercijare. U primarne boje ubrajamo crvenu, plavu i žutu te njihovim miješanjem dobivamo sekundarne boje, odnosno narančastu, zelenu i ljubičastu. S druge strane, tercijarne boje nastaju miješanjem jedne primarne i jedne sekundarne, ali u različitim omjerima (Jakubin, 1999).

Količinu svjetlosti koja se nalazi u boji nazivamo *tonom*. „U tonskom slikarstvu boja je glavna, a svjetlo služi boji: ono stupnjuje bojine nijanse od svjetlijih do tamnijih dionica“ (Peić, 1991:125).

Grčki matematičar Euklid definirao je *plohu* kao element koji ima samo dužinu i širinu (Peić, 1991). Kada govorimo o likovnom izražavanju ploha se koristi u području slikarstva, kiparstva i arhitekture. Na plohi se može oblikovati dvama načinima: kada umjetnik želi poštovati dvodimenzionalni karakter plohe oblikuje se plošnim oblicima koje nazivamo likovima ili s druge strane stvaranjem privida trodimenzionalnog prostora i volumena (Damjanov, 1999). Svaka ploha ima i određeni karakter te prema tome može biti zaobljena, nepravilna, slobodna, geometrijska, tamna, svijetla, obojena, velika ili mala. Vanjski izgled plohe nazivamo površinom koja može biti obrađena na različite načine te zbog toga poprima različita svojstva (tamna, svijetla, ravna, oštih ili mekih bridova) (Jakubin, 1999).

Tekstura se u likovnom rječniku definira kao karakter neke površine. Dijelimo je na plastičku (taktilnu), slikarsku (mrlje koje čine neku površinu) i crtačku teksturu koja može biti stvarna ili prividna, tj. izražena različitim slikarskim sredstvima i elementima. Osnovna svojstva tekstura su: glatka - sjajna tekstura, glatka - nesjajna (mat), hrapava - sjajna i hrapava - nesjajna tekstura (Jakubin 1999).

Prostor u likovnoj umjetnosti obuhvaća dvodimenzionalnost i trodimenzionalnost (visina, širina, dubina). Dvodimenzionalnost prostora povezuje se s plohom, tj. plošnim oblikovanjem i stvaranjem privida trodimenzionalnog volumena na plohi. S druge strane, trodimenzionalno se oblikovanje u likovnoj umjetnosti odnosi na prostorno-plastičko oblikovanje u području kiparstva i arhitekture (Jakubin, 1999).

3.1.1. Linija kao izražajni element dječjeg crteža

Linije su prvi likovni znakovi kojima djeca započinju svoje likovno izražavanje. Sklonost izražavanja linijom sama je potreba koja se krije u biću svakog djeteta. Linijama dijete najlakše likovno izražava svoj unutrašnji svijet i vanjsku stvarnost kojom je okružen, razne aspekte življenja i postojanja. „Ona linijama izražavaju događanja, odnosno njihova poimanja i viđenja koja nadržavaju predmetnost i konkretnost vizualnog svijeta, čemu linije zbog svoje jednodimenzionalnosti, najviše odgovaraju“ (Belamarić, 1986: 14). U početku su prve linije samo produkt motoričke pokretnosti ruke, vođene su okom, nastaju iz igre te djetetu djeluju začuđujuće i pružaju mu osjećaj radosti. One mogu biti ravne, debele, tanke te se mogu pružati u svim smjerovima. Linijama djeca na najjednostavniji i najbolji mogući način izražavaju kretanje prostorom i životnost nečega što je ljudskom oku nevidljivo (Bodulić, 1982).

Brojnim istraživanjima o psihološkom djelovanju linija, njihovoj simbolici i izražajnim mogućnostima uočeno je kako linije mogu izražavati pojedine dječje osjećaje te mogu imati simbolička značenja. Tako primjerice vodoravne linije u dječjem crtežu sugeriraju širinu, udaljenost, smirenost i stabilnost, a simboliziraju mir i opuštenost. Suprotno vodoravnoj, okomite linije izražavaju kretanje u visinu, život i rast. Blago valovite linije posjeduju lakoću pokreta te prenose osjećaj ugone, ljepote, nježnosti i elegancije. Izlomljene linije djeluju grubo, energično i agresivno i posjeduju veliku snagu. Slobodne krivulje zbog svog pokreta, gibanja i slobode, a ovisno o gibanju na plohi i karakteru, ostavljaju dojam nemira, bojazni, veselja i boli. Obješena ili konkavna linija izaziva osjećaj umora i lijenosti, suprotno njoj ispupčena ili konveksna izaziva osjećaj otpora i energije, dok blago valovite linije mogu označavati nesigurnost i strah djeteta koje crta. Dakle, u dječjem crtežu različite linije imaju različita značenja i one najbolje izražavaju temperament, karakter i emocionalno stanje djeteta (Jakubin, 1999).

3.2. Crtačke tehnike

Pri izradi crteža djeca se mogu služiti različitim materijalima i načinima koje se ujedno nazivaju crtačkim tehnikama. „Svaki crtač treba ovladati crtačkom instrumentacijom jer preko njih se izražavaju motivi i likovno-estetski problemi u crtežu“ (Bodulić, 1982:24). Prema Jakubinu (1999) crtačke se tehnike dijele na suhe i mokre. Suhe crtačke tehnike su: olovka, ugljen, kreda, kemijska olovka, a mokre su: flomaster, tuš i pero, tuš i kist, tuš i gušće pero.

Olovka

Olovke se prema svojoj tvrdoći dijele u tri osnovne skupine: tvrde, srednje tvrde i mekane. Tvrde su olovke označene su slovom H, a koriste se za dobivanje oštih i finih linija te u situacijama gdje je potrebna točnost i preciznost. Pri njihovoj upotrebi važno je voditi računa o pritisku olovke na papiru kako ne bi došlo do oštećenja papira ili kako crtež ne bi bio preslab. Ovom vrstom olovke dobivaju se linije iste debljine pa to na neki način osiromašuje crtež. Veću mogućnost izražavanja pružaju mekane olovke koje su označene slovom B. Ovom se crtačkom tehnikom može ostvariti bogatstvo likovnih vrijednosti što ovisi o pritisku olovke i njenom postavljanju na papir prilikom crtanja. Olovkom se može crtati na različitim vrstama papira (hrapavom, glatkom, debljem, tanjem, toniranom, bijelom) (Jakubin, 1999).

Ugljen

Ugljen se ističe svojom izvanrednom mekoćom koju određuje prašnjava struktura. Zahvaljujući takvoj teksturi njime je u crtežu moguće dobiti baršunaste nijanse, bogatstvo kontrasta i harmonije, privid volumena i monumentalnost. Razlikujemo više vrsta ugljena, a autor navodi neke od njih: prirodni drveni ugljen koji je mekaniji i prašnjaviji zbog čega je neophodna i njegova fiksacija te sintetski prešani ugljen koji je za razliku od drvenog tvrdi pa ne zahtijeva dodatnu fiksaciju. Za crtanje ugljenom koriste se različite vrste papira (hrapavi bijeli ili tonirani papir, novinski papir, akvarel – papir) (Jakubin, 1999).

Kreda

Kreda po svojoj strukturi povezuje crtačke tehnike olovke i ugljena. Ako je dovoljno zašiljena ona može ostaviti trag koji nalikuje tragu olovke ili s druge strane ako je nezašiljena ostavlja trag koji se može povezati s tragom ugljena. Ovdje nije riječ o kredama za ploču na koje odmah pomislimo, već o posebnoj slikarskoj kredi. Krede se razlikuju po svojoj tvrdoći i boji.

Kredama se može crtati na papiru (meki, hrapavi, tonirani, bijeli), zidu ili školskoj ploči. Zahvaljujući finom razmazivanju krede u crtežu je moguće postići nijanse između svjetla i tame, odnosno tonsku gradaciju i niz grafičkih vrijednosti (Jakubin, 1999).

Kemijska olovka

Glavne karakteristike kemijske olovke kao crtačkog sredstva su: praktičnost, jednostavnost u rukovanju te vizualna efektivnost. Njezine crtačke mogućnosti nalikuju mogućnostima tvrde olovke i metalnog pera. Iako ostavlja jednoličan trag, njome je moguće postići niz tonskih vrijednosti te time proizvesti privid plastičnosti oblika. Kemijske olovke se proizvode u nekoliko boja, međutim preporuča se korištenje one u crnoj boji kako bi u crtežu ostvarili što ljepše grafičke odnose (Jakubin, 1999).

Flomaster

Flomasteri se proizvode u svim bojama i različitim nijansama. Iako su boje intenzivne, one na bijeloj podlozi djeluju vedro i prozračno. Zbog svog kolorističkog efekta te jednostavnosti rukovanja i izvedbe, flomasteri se vješto koriste u području dekorativnog oblikovanja. Ako se u crtežu želi postići različiti karakter crta, onda se primjenjuju različite debljine flomastera, jer bez obzira na pritisak flomaster uvijek ostavlja trag jednake debljine. Razlikujemo nekoliko vrsta flomastera: obične flomastere, akvarelske flomastere koji su topivi u vodi i permanent flomastere koji su netopivi u vodi. Zbog svoje osjetljivosti na svjetlo, crteže izrađene flomasterima dobro je čuvati u mapama (Jakubin, 1999).

Tuš

Za crtačku tehniku tušem upotrebljavaju se različita crtačka sredstva: pero ptičjeg podrijetla, metalno pero, trska ili drvce i kist. Navedenim crtačkim tehnikama dobivaju se crteži posebnog likovnog karaktera (Jakubin, 1999).

Najbolja pera ptičjeg podrijetla su pera guske, gavrana ili purana. Zbog svoje elastičnosti i osjetljivosti na pritisak ruke za njihovu uporabu su potrebne posebne crtačke vještine. Ovisno o pritisku ruke njime je moguće izvesti različite stupnjeve linije (tanke, oštre, debele, mekane, prozračne, tamne). (Jakubin, 1999). Za razliku od elastičnijeg ptičjeg pera, trska i drvce su manje osjetljivi na pritisak, pa njihovom uporabom dobivamo snažnije, grublje, čvršće i čiste tragove. Za crtanje drvcom ili trskom potrebna je njihova priprema, odnosno potrebno ih je

istanjiti te plošno zarezati. Različitim položajem drvca moguće je ostvariti tanje i deblje crte. Kako ne bi upili tekućinu kao podloga se koristi glatki ili manje hrapaviji papir. Danas je mnogo raširenija uporaba metalnog pera. U metalna pera ubrajamo školska pera, kotir-pera, redis-pera itd. Tragovi izvedeni metalnim perom su jasni, oštri i kristalno čisti. Uporabom različitih likovnih elemenata (točke, crte, mrlje) njime je moguće u crtežu ostvariti posebne strukture, bogatstvo likovnog izraza te grafičku zanimljivost. Osim navedenih vrsta pera za crtanje tušem može se koristiti i kist koji se odlikuje jedinstvenim, specifičnim te prepoznatljivim likovnim izrazom. Ovisno o vrsti kista i jačini pritiska ruke ovom je crtačkom tehnikom moguće dobiti čitavu skalu linija, od najtanjih pa do najdebljih. Tako će crtež dobiti posebne linearne efekte i bogatstvo izraza (Jakubin, 1999).

Još jedna crtačka tehnika je lavirani tuš. To je postupak razrjeđivanja tuša s vodom kako bi se u čistom linearnom crtežu ostvario privid plastičnosti oblika te širok spektar tonskih vrijednosti crteža. Za nanošenje tuša na podlogu rabi se mekani kist za akvarel. Postoje dvije vrste rada ovom tehnikom: rad na suhoj podlozi (nanošenje razrijeđenog tuša akvarel-kistom na prethodno osušeni crtež) te rad na mokroj podlozi (crtanje tušem te perom ili kistom na prethodno namočeni papir) (Jakubin, 1999).

Prema Dejanović (2023) i njenom istraživanju od navedenih crtačkih elemenata u razrednoj se nastavi najčešće koriste olovka, kreda, ugljen i flomaster, među kojima je olovka ocijenjena kao najuspješnija crtačka tehnika. Kao najzahtjevnije pokazale su se lavirani-tuš, tuš-drvce, tuš-kist i tuš-pero zbog čega se te tehnike u nižim razredima najmanje koriste.

3.3. Razvojne faze dječjeg crtanja

U skladu s dječjim razvojem, dječji crtež prolazi kroz određene faze razvoja. Svako dijete je posebna individua koja se neovisno o kronološkoj dobi razvija vlastitim tempom. U interakciji sa svojim okruženjem, na sebi svojstven način ono upoznaje svijet, uči i napreduje ovisno o vlastitim razvojnim mogućnostima i interesima. Iz tako spontanog učenja u interakciji sa unutrašnjim svijetom i vanjskom okolinom razvija se sposobnost likovnog izražavanja koje se temelji na djetetovom individualnom radu, načinu poimanja i viđenja ideja te pronalaženju vlastitih oblika kojima će te ideje likovno predočiti (Belamarić, 1986).

Autori Grgurić i Jakubin (1996) razvitak dječjeg likovnog izražavanja opisuju kao skup procesa sazrijevanja i učenja:

- Razvitak psihomotorike ruke, šake i prstiju te ovladavanje instrumentom rada (kist, olovka)
- Spoznavanje okoline i razvitak znanja o njoj
- Razvitak potreba i sposobnosti prikazivanja okoline od simbolizacije, preko onog što dijete zna, do objektivne stvarnosti koju može uvidjeti u okolini

Navedeni procesi međusobno se isprepleću, a ovisno o djetetovu uzrastu naglasak se stavlja na jednom, drugom ili trećem (Grgurić, Jakubin, 1996).

Danas postoje različite teorije o razvoju likovnog izražavanja, no većina stručnjaka slaže se sa tvrdnjama da se svako dijete može likovno izraziti te da se djetetov izraz razvija. Također tvrde da se preko njega može mnogo toga zaključiti o djetetu. Bitno je naglasiti kako svaka faza slijedi jedna drugu te da niti jedna neće izostati u procesu razvoja likovnog izraza. Razlika u periodizacijama ogleda se samo po dobnim granicama u kojima djeca ulaze u pojedinu fazu. U sljedećem poglavlju naveden je osnovni model koji možemo uočiti u većini periodizacija dječjeg likovnog izražavanja.

3.3.1. Faza izražavanja primarnim simbolima

Prvu fazu dječjeg likovnog izražavanja nazivamo fazom izražavanja primarnim simbolima te u njoj pronalazimo prve začetke likovne pismenosti. Ona počinje oko druge godine kada dijete uzme u ruke crtački pribor i njime se počne igrati. Grgurić i Jakubin (1996) govore kako je igra osnovni i najprirodniji aspekt aktivnosti djeteta kroz koju se ono razvija, uči te upoznaje svijet oko sebe. Igra s crtačkim priborom ga veseli i potiče na daljnje pokrete te time nastaju prva dječja šaranja. Tako nesređeni slučajni likovni izraz sastavljen je od točaka i crta koje su oblikovane jednostavnim pokretima ruke. Proces crtanja odvija se iz lakta te grčevitim držanjem olovke koja se rijetko diže s papira. Bodulić (1982) ističe kako je u početku izražavanje tim elementima samo motorička aktivnost, odnosno dijete nema svjesnu namjeru da nešto konkretno prikaže. Dakle, glavna karakteristika ove faze je razvoj motorike, pa stoga razlikujemo tipične karakteristike risanja: udarno, titrajno i kružno risanje (Grgurić, Jakubin, 1996).

Slika 1. Udarno, titrajno i kružno risanje (Grgurić i Jakubin, 1996: 35)

Prve crtačke elemente dijete počinje povezivati s prethodno viđenim objektom iz svoje okoline. Tako se javljaju prve asocijacije te ono uočava sličnost s predmetima iz okoline. Tada se javlja imenovanje šara, pa se uz čin likovnog izražavanja pojavljuje i misao, a to je vrlo važan događaj u spoznajnom razvoju djeteta. Ovdje su crtanje kao primarnu aktivnost zamijenile misaone operacije koje postaju izvorom crtačkih aktivnosti (Bodulić, 1982).

Prema Grgurić i Jakubinu (1996) drugo razdoblje u izražavanju primarnim simbolima je kontrolirano risanje. Razvojem sitnijih mišića šake i prstiju, koristeći finije pokrete dijete počinje stvarati preciznije linije. Prirodno i spontano javljaju se prvi likovni simboli: krug i kvadrat. Na kraju ove faze pojavljuje se i svjesna namjera da dijete nešto konkretno prikaže, a s obzirom da dijete najprije dolazi u kontakt sa svojim roditeljima, to je obično prikaz čovjeka. U početku mu simbol kruga predstavlja cjelinu živog bića. Na crtežima nema prostora, a položaj likova u kompoziciji obično ima slučajan poredak. Dijete je neopterećeno prostorom, likovi su razbacani na papiru i predstavljaju konglomerat (Grgurić i Jakubin, 1996).

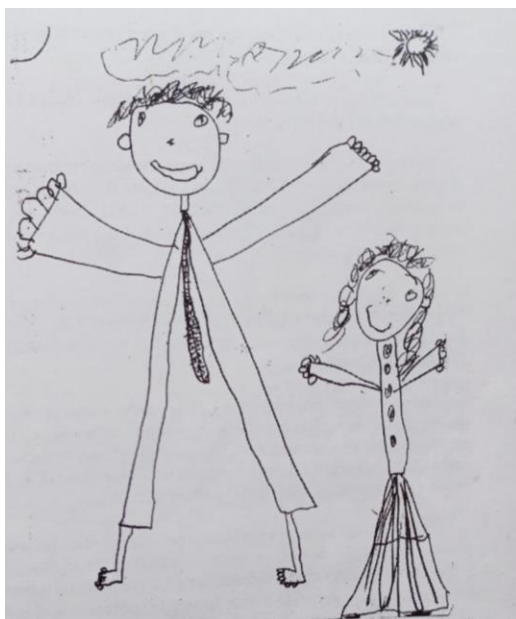
Grgurić i Jakubin (1996) ističu napredak djetetovih crtačkih vještina u ovoj fazi jer dolazi do povezanosti razuma i oka, ruke i predmeta. Također, javljaju se i prvi dječji pokušaji simbolizacije, no ipak će se izražavanje simbolima u potpunosti ostvariti tek u sljedećoj fazi koju nazivamo fazom složenih simbola (Grgurić i Jakubin, 1996).

3.3.2. Faza izražavanja složenim simbolima

Faza izražavanja složenim simbolima javlja se oko četvrte godine. U ovoj fazi dijete se počinje služiti simbolima koji postaju sredstvom komuniciranja ne s odraslima ili vršnjacima, već komunikacija djeteta sa samim sobom. Nastali simboli ne prikazuju stvarni svijet, oni djetetu služe kao zamjena za realnost (Grgurić, Jakubin, 1996). Najveća promjena očituje se u crtežu ljudskog lika. S obzirom da dijete svojim osjetilima najprije zapaža pokret, svjetlo i zvuk, ono prije pamti ruke i dijelove lica koji su dinamični. Zato će ono ubrzo u prikazu čovjeka na krug dodati i ekstremitete, ruke i noge. Tako nastali lik naziva se „glavonožac“. S vremenom, kada sakupi više vizualnog i tehničkog iskustva, ono počinje crtati i trup sa bogatijim detaljima ljudskog lika (Bodulić, 1982). Uz prikaz čovjeka na dječjim se radovima u ovoj fazi pojavljuju i ostale stvari koje su bliske djetetu (životinje, cvijeće, drveće). Promjene se događaju i u smještaju figura na papiru. One više ne lebde, već ih dijete smješta na rub papira koja označava liniju tla, a uz nju pojavljuje se i linija koja simbolizira nebo. Također, javlja se i zanimanje za ispunjavanje cijele plohe papira, odnosno uspostavljanja ravnoteže između crteža i prostora. Zato dok crta okreće papir, neke oblike izdužuje, a neke skraćuje (Tanay, 1988). Pri upotrebi boja koristi čiste boje, odnosno ne miješa ih, a odabir boja ne odgovara stvarnoj boji predmeta (Grgurić i Jakubin, 1996).

U ovoj fazi važnu ulogu počinje dobivati dječja vizualna memorija što znači da dijete ima sposobnost dohvaćanja vizualnih predodžbi iz svog sjećanja. Sada ono kada god zaželi može reproducirati simbole za različite objekte (Grgurić i Jakubin, 1996). Ovdje može doći do fiksacije na određene sheme koje karakteriziramo kao šablone koje Huzjak (2007) smatra „najvećim neprijateljima slobode.“

Budući da se dječji izraz u ovoj fazi temelji na njegovu znanju i vizualnom iskustvu koji su još uvijek nepotpuni, odraslima će se njegovi crteži činiti da imaju puno grešaka. Međutim, polaskom u školu dječja će ostvarenja tek u sljedećoj fazi biti uvjerljivija i razumljivija pa će crtež postupno poprimati karakteristike realnog svijeta.

Slika 2. Prikaz ljudskog lika, veće bogatstvo detalja, olovka (6,5 g.) (Grgrurić i Jakubin, 1996:53)

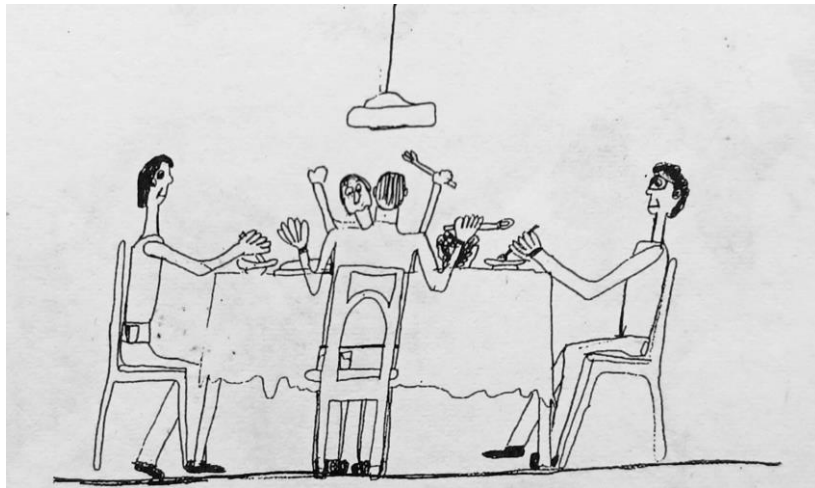
3.3.3. Faza intelektualnog realizma

Polaskom u školu dijete prelazi u višu fazu likovnog izražavanja, fazu intelektualnog realizma. U ovoj fazi postupno dolazi do pojave apstraktnog mišljenja, vještine verbalnog izražavanja postaju bogatije i likovne sposobnosti veće. Likovni se izraz još uvijek temelji na spontanosti, mašti, emocionalnom intenzitetu doživljaja i stečenom znanju i iskustvu. Kasnije postupnim usvajanjem likovnih i kompozicijskih elemenata povećavaju se likovno-tehničke mogućnosti, pa se pojavljuju i razna individualna rješenja za pojedine objekte, kuće, ljudske figure. Na početku ove faze djeca još ne obraćaju pozornost na obojene plohe, već određenom bojom crtaju obrisnu liniju koja za njih označava boju nekog objekta. Međutim, kasnije ih se usmjerava prema uočavanju lokalnih boja te razumijevanju njihovih tonkih i kromatskih vrijednosti. Iako još na crtežima nema prostorne perspektive, ipak nastoje stvoriti određeni red. Tako se u ovoj fazi u dječjem likovnom izrazu pojavljuju određeni načini prikazivanja (Grgurić i Jakubin, 1996).

Prema Grgurić i Jakubin (1996) to su sljedeći načini likovnog izražavanja:

- transparentni prikaz (uz vanjski izgled prostora dijete crta i njegovu unutrašnjost s određenim predmetima)
- prikaz akcije u fazama kretanja (crta akcije u vremenskom slijedu)
- emotivna proporcija (raspoređuje likove u crtežu ovisno o subjektivnom doživljavanju okoline)
- prevaljivanje oblika (dok crta okreće papir te se čini da svaka figura ima svoje tlo)
- rasklapanje oblika (oblik kuće prikazuje iz različitih perspektiva, s prednje, zadnje i bočne strane)
- vertikalna perspektiva (ono što je u stvarnosti jedno iza drugoga u crtežu prikazuje kao jedno iznad drugoga)
- obrnuta perspektiva (ono što je u prostoru dalje, prikazuje kao veće, a ono što je bliže kao manje)
- poliperspektiva (promatranje objekta s različitih strana)

Huzjak (2013:88) ističe kako „korištenje ovih postupaka daje dječjem crtežu veliku likovnu ekspresivnost, zbog čega se razdoblje u kojem dijete crta na ovaj način naziva *zlatnim dobom dječjeg stvaralaštva*.

Slika 3. „Obitelj za stolom“. Olovka (dijete 8 g.) (Grgurić i Jakubin, 1996: 57)

3.3.4. Faza vizualnog realizma

Razvojem psihofizičkih sposobnosti, bogaćenjem vizualnog iskustva i znanja o vlastitoj osobnosti i sredini prelazimo u sljedeću fazu razvoja likovnog izražavanja koju nazivamo vizualni realizam. Ovo razdoblje obilježeno je realističnijim prikazom objekata s bogatijim detaljima, preciznošću, skladnim proporcijama te apstraktnim načinom razmišljanja. U ovoj se fazi učenike postupno uvodi u usvajanje geometrijske, zračne i kolorističke perspektive. Tako se sada napuštaju prethodni načini prikazivanja prostora te plošno izražavanje, slika se stvara kao cjelina, a prostor predočava u određenoj perspektivi stvarajući privid volumena na plohi istraživanjem svjetla i sjene. Na taj se način likovno izražavanje djeteta udaljava od dječjeg realizma i postupno približava likovnom izrazu odraslih (Grgurić i Jakubin, 1996).

Slika 4. „Motiv iz Zagreba“. Lavirani tuš (dijete 11 g.) (Grgurić i Jakubin, 1996: 68)

3.4. Aktivnost i razvoj dječjih psihofizičkih funkcija crtanjem

Likovno izražavanje nastaje djelovanjem niza psihofizičkih funkcija. Stvaralački čin je složeni način izražavanja u kojem sudjeluje usmjerena pažnja, motorička aktivnost, stvaralačka mašta, motivacija, pamćenje, emocije i mišljenje (Bodulić, 1982).

Dječje izražavanje započinje usmjeravanjem pažnje na aktivnost crtanja. Ona ovisi o dječjem interesu i emocionalnoj privrženosti nečemu. Pažnja djeteta je u procesu crtanja usmjerena samo na crtež te ga tada ništa drugo ne zanima. Ono što najprije uočava u svojoj okolini izaziva i zadržava dječju pažnju, a to su: pokret, zvuk, miris, svjetlo, boje i oblici. Poticanjem znatizelje kod djece pojačava se usmjerenost pažnje, a dobra motivacija i pozitivan utjecaj ugodnih raspoloženja osigurava trajnost pažnje (Bodulić, 1982).

Kako bi djecu potaknuli na likovno izražavanje potrebna je motivacija, odnosno aktivnost pokrenuta motivom. Motivacija kao psihofizička funkcija sastavljena je od kognitivnih i emocionalnih procesa, a u likovnoj se kulturi manifestira kao radostan i spontan pristup djece radu. Motivi koje učitelj odabire trebaju biti prilagođeni djeci u skladu s njihovim željama i interesima. Motivacija se može ostvariti i poticanjem pozitivnih emocija koji uvelike doprinose intenzivnosti rada (Bodulić, 1982).

Likovnim izražavanjem razvijaju se i motoričke sposobnosti kod djece. U ranoj i predškolskoj dobi skromno je dječje vizualno iskustvo, samim time i njihovo slikovno pamćenje i mašta, pa zbog toga u ovom razdoblju dominira razvoj motorike. „Zato dijete treba što više poticati da aktivira svoja osjetila, pamćenje, emocije i motoriku kako bi što bolje spoznalo objektivnu stvarnost te obogatilo svoj likovni izraz. Ako je dijete obogaćeno zornošću, sjećanjem i pamćenjem, može formirati bogatu maštu“ (Bodulić, 1982:45).

Slikovno pamćenje temelj je razvoju mašte i trajnije spoznaje objektivne stvarnosti. Osim toga, ono djetetu omogućuje sposobnost likovnog izražavanja bez stvarne prisutnosti predmeta. Kako bi se u djetetu pobudila stvaralačka mašta, potrebno je birati motive koji će tu maštu potaknuti, a to su neobični i nesvakidašnji motivi, primjerice stablo koje govori, ples vjetra, neobična ptica itd. (Bodulić, 1982).

Druga varijanta likovnog izražavanja te nenadoknadiv izvor spoznaje je oblikovanje na temelju izravnog promatranja kojim djeca najbolje usvajaju opće osobine i kvalitete objektivne stvarnosti. Ova vještina crtanja ima za cilj razvijati i aktivirati vještinu promatranja odnosno funkciju samostalnog zapažanja. Usmjerenim promatranjem spontana pažnja zamijenjena je svjesnom i dugotrajnom pažnjom te aktiviranjem različitih intelektualnih procesa, poput analize, uspoređivanja i uopćavanja što dovodi do trajnije spoznaje i stvaranja navike dosljednijeg promatranja. Oblikovanje predmeta dolazi nakon opažanja odnosno intervencije svijesti čiji je sadržaj, kvantiteta i kvaliteta presudan faktor za likovno izražavanje i cjelokupni fond slikovnih predodžaba (Bodulić, 1982).

Jedna od psihofizičkih funkcija koja se razvija u procesu crtanja je i mišljenje. U predškolskoj dobi mišljenje djeteta je sinkretičko, odnosno zasnovano na globalnim shemama, a ne analitičkim. Njegovo se mišljenje temelji na subjektivnim vezama te neposrednom opažanju i pamćenju. S obzirom da polazi od subjektivnog egocentričnog mišljenja, dijete ne uzima obzir objektivne okolnosti i gledišta drugih. Zato, kako bi se djeca postupno udaljila od egocentričnog mišljenja potrebno ih je uz individualno izražavanje poticati i na grupno crtanje koje će poboljšati njihovu socijalizaciju i međusobnu komunikaciju. Uz sinkretičko mišljenje, kod djece se postupno razvija i opažajno, praktično i racionalno mišljenje u čemu crtanje može uvelike pridonijeti (Bodulić, 1982).

4. NAČIN RADA IZMIŠLJANJEM U LIKOVNOJ KULTURI

Kao što je spomenuto, mašta je jedna od psihofizičkih funkcija koja doprinosi razvoju dječjeg izražavanja. Ona je sastavni dio djetetova bića i najvažniji pomoćnik u djetetovom razumijevanju svijeta. Također, mašta je bitna odrednica stvaralaštva (Bodulić, 1982). Prema Finci (2009: 178-179) imaginacija je „način mišljenja, motorna snaga svekolike kreativnosti, produktivna osjetilnost. Stvaralačka imaginacija je djelatnost, moć povezivanja i objedinjavanja različitih iskustava, predstava i uvida, duhovna aktivnost u kojoj se, koliko metodski toliko i kroz stvaralačku intuiciju oslobađa artistički i/ili misaoni čin kao otkrivajuća vizija (ne) mogućeg.“ Stevanović (1998) ističe prednost imaginacije u umjetnosti u traženju originalnosti i mogućnosti stvaranja i izmišljanja uvijek novih ideja. Prisutnost mašte od velike je važnosti u likovnom odgoju, a posebice crtanju. U cilju intenziviranja njenog razvoja u likovnoj je kulturi osmišljena metoda crtanja koja jasno određuje imaginaciju kao prevladavajuću funkciju. Cjelokupnim razvojem nastavnih strategija i likovnih metoda rada razvijen je novi slobodniji pristup, a to je način rada izmišljanjem koji se temelji na dječjem slobodnom formiranju neobičnih vizija koja su odraz njegove stvaralačke mašte. S obzirom da se u prošlosti metodika likovnog odgoja temeljila na tvrdom i konvencionalnom pristupu u kojem se primjenjivalo samo crtanje prema direktnom promatranju za djecu koja su više sklona crtanju po mašti i sjećanju to je značilo veliki preokret. Tako se sada u prvi se plan stavlja sloboda dječjeg izražavanja koja se temelji na dječjoj ekspresiji i mašti (Bodulić, 1982).

Bogatstvo i spontanost dječjeg izraza te stvaranje imaginarnog odlike su dječjeg crtanja koje su postojale i prije. Djeca su crtala izvan škole, na pijesku i ulicama bez pedagoškog rukovođenja i obrazaca (shema i umjetničkih djela). Dakle, jedini izvor njihova stvaranja bio je njihov osjećaj, odnosno emocionalni intenzitet, usvojeno znanje o svijetu koji ga okružuje te motorička vještina. Tako Bodulić (1982: 28) ističe: „Djeca mogu crtati predmet i u odsustvu predmeta – po sjećanju, a mogu crtati na osnovi slobodnog misaonog kolaža – po mašti. Na taj slobodan, ničim sputan, stvaralački način, sva djeca svijeta mogu se likovno izražavati.“

Da su dječji crteži plod njegovih osjećaja, unutaršnjeg svijeta i mašte mišljenja je i Rudolf Arnheim koji u svojoj knjizi „Umjetnost i vizualno opažanje“ predstavlja svoju teoriju intelekta uz koju se veže najraširenije objašnjenje dječjih crteža. Prema toj teoriji djeca ne crtaju ono što se pretpostavlja da vide, već je uzrok tome neka druga mentalna aktivnost, a ne opažanje.

Iz tog potječe čuvena teorija koja tvrdi da „dijete crta ono što zna, a ne ono što vidi.“ Međutim, znanje ovdje ima više od jednog značenja. Ono se odnosi na neopažajno znanje koje ne potječe iz vizualnih izvora, nego od „apstraktnih pojmova“ koji su neovisni o znanju i iskustvu. Dakle, dječji izraz proizlazi iz njegova vlastita viđenja, njegove duhovnosti i njegove vlastite ekspresije (Arnheim, 1981). Richter (prema Noel, 2005) također objašnjava koncept znanja u likovnom izražavanju te tvrdi kako se ono veže uz uspostavljanje veze između onog što je „ispred oka“ i onog što je „iza oka“. „Znati u likovnom smislu znači imati sposobnost metaforiziranja i „imitiranja“, odnosno moći vidjeti različito u istom i sličnost u različitom. Stoga, cilj likovnog izražavanja nije primarno u realizaciji djela, nego u vježbanju imaginacije“ (Richter, 2015, prema Noel, 2005: 117).

Pivac u svom radu *Poticanje dječjeg likovnog stvaralaštva i mašte u komunikaciji s kulturnom baštinom* piše o povezanosti mašte u likovnoj umjetnosti s ostalim područjima te ističe kako se spontanost i sloboda koja osigurava razvoj mašte u jednoj kreativnoj aktivnosti može potom ostvariti i u drugim područjima učenja i djelovanja. Razvojem mašte od najranijeg djetinjstva obogaćuje se sveukupno dječje izražavanje (Pivac, 2016). Vigotski (2004) piše o važnosti njegovanja mašte kod djece te ističe kako se cijela budućnost čovječanstva može postići samo razvojem mašte čija je najvažnija funkcija usmjerenost na budućnost, ponašanje zasnovano na budućnosti i izvedeno iz te budućnosti. Isto tako naglašava kako jedna od glavnih snaga u postizanju glavnog odgojnog cilja nastave, u čijoj srži stoji usmjeravanje dječjeg ponašanja i pripreme za budućnost, treba biti razvoj i vježbanje mašte.

4.1. Ometanje razvoja dječje mašte i kreativnosti

Ometanje likovnog stvaralaštva predstavlja svako uplitanje u likovno stvaranje djece te time ograničavanje djetetovih sposobnosti likovnog izražavanja. Huzjak (2013, prema Ružić, 1959: 90) tvrdi kako „svako zadiranje u dječji odabir motiva kao i bilo kakvo kognitivno učenje i objašnjavanje djeci uglavnom šteti (jer su ona već rođenjem mali umjetnici i školovanje ih samo kvari), te da se svakim učenjem konvencionalnog prikazivanja (odnosno, svakim likovnim educiranjem općenito) samo postiže to da djeca gube ekspresivnost u svojim radovima. Prema Belamarić (1986) do ometanja razvoja mašte i likovnog stvaralaštva najčešće dolazi zbog nepoznavanja i nerazumijevanja odraslih o njihovoj ulozi i funkciji u razvoju djece.

U cilju da poduče dijete kako će nešto nacrtati ili napraviti okolina često poseže za pravilima crtanja pa mu sugeriraju i usmjeravaju ga na preuzimanje gotovih shematskih predložaka. Tako ono ponekad poseže za kopiranjem „znanja“ koje nije njegovo te koristi šablonizirane načine likovnog izražavanja što opterećuje likovni izraz i sprječava razvoj kreativnosti. Korištenje šablona odvaja djecu od vještine razmišljanja i njegove prave osobnosti te u njima stvara strah od različitosti koja bi od drugih mogla biti kritički obilježena. Na taj način dijete usvaja društveno prihvaćenu prosječnost likovnog izraza koji zamagljuje njegovo vlastito percipiranje što se negativno odražava na djetetove predodžbene i misaone sposobnosti (Huzjak, 2002). Stoga, kako bi se djecu udaljilo od šablonskih prikaza Balić Šimrak (2011) ističe da se u provođenju likovnih aktivnosti trebaju izbjegavati pravila i zakonitosti kako bi se aktivnost usmjerila i na razvoj desne hemisfere mozga zadužene za razvoj mašte. Dopuštanje slobode u likovnom izražavanju tako pruža skladnost u funkciji obiju hemisfera mozga odnosno ravnotežu u sveukupnom odgojno-obrazovnom procesu.

Autorica Belamarić (1986) navodi sljedeće načine ometanja razvoja mašte i dječjeg stvaralaštva.

Crtanje djeci

Crtanje djeci je primjer negativnog i drastičnog miješanja u dječje likovno stvaralaštvo. Takve nacrtane oblike dijete oponaša, iako ih oni možda mogu prepoznati, ali ih u biti ne razumiju. Navikavajući ih na pasivnost takvim načinom prekida se prirodni razvojni slijed opažanja, shvaćanja i stvaranja oblika.

Ispravljanje dječjih oblika

Ispravljanje dječjih oblika djeluje jednako negativno kao i crtanje, a uključuje izravno ispravljanje ili usmene upute kako da nešto nacrtaju stvarajući time kod djece nepovjerenje u vlastiti izraz te osjećaj nemoći i nesigurnosti.

Slikovnice za bojenje

Slikovnice za bojenje dolaze u dva oblika. Prve nude djetetu pojednostavljene shematske oblike koji lako ostaju u pamćenju, a za kojima dijete kasnije poseže kada mu zatreba sličan oblik. One negativno utječu na dječje likovno stvaralaštvo stvarajući im prividan i lažni dojam postignuća. Druge pak, one prekomplikiranog i naturalističkog sadržaja kod djeteta izazivaju uvjerenje o nesposobnosti za likovni rad.

Izlaganje dječjih radova

Izlaganje dječjih radova na svim mjestima i njihova stalna prisutnost u okolini nude djetetu već viđene primjere koji se nesvjesno nameću, a koja kasnije u izražavanju ograničavaju njegovo viđenje i oblike.

Širenje shematskih oblika među djecom

Širenje shematskih oblika među djecom česta je pojava posebice u većim skupinama djece kada ona preuzimaju shematske oblike jedni od drugih. Kao rezultat toga dolazi do masovne pojave uniformiranosti dječjih radova odnosno potiskivanja dječjih sposobnosti, kreativnosti i ideja.

Vrednovanje i procjenjivanje likovnih radova

Vrednovanje i procjenjivanje likovnih radova djece pred njima samima često koči njihovu slobodu i sposobnost stvaralaštva. Pozitivno ocijenjen likovni rad kod djeteta stvara osjećaj uspjeha i želje da nastavi. S druge strane, sljedeći put kad njegov likovni rad ne bude isto ili bolje vrednovan, kod djeteta se javlja nezadovoljstvo pa dolazi do povlačenja i odustajanja. To se lako može uočiti u grupi gdje je uobičajena podjela na „talentiranu“ i „netalentiranu“ djecu, odnosno netko je uvijek pozitivno, a netko negativno ocijenjen (Belamarić, 1986). Stoga, Tanay (1990) upućuje na činjenicu kako nema loših dječjih radova već je svaki rad jedinstven po dječjem individualnom izrazu, a njegovo vrednovanje treba se temeljiti na objektivnosti te vrednovanju elemenata opažanja, izražavanja i kreativnosti.

Komentiranje i prigovaranje

Komentiranje i prigovaranje kao i ocjenjivanje kod djeteta stvaraju osjećaj nezadovoljstva, nesigurnosti i otpora, što dovodi do povlačenja i smanjivanja interesa za likovni rad.

Prenaglašavanje vrijednosti

Pretjerana pohvala dječjih likovnih uradaka može dovesti do zamjene ciljeva likovnog jezika. Umjesto uživanja u stvaranju, djetetov cilj postaje pohvala što rezultira nezdravim odnosima među djecom.

Urednost i preciznost

Preveliko ustrajanje na čistoći i urednosti kod djeteta izaziva nespretnost, a to ga koči u izražavanju ideja. Slučajne mrlje na likovnim radovima ne umanjuju njegovu vrijednost, jer u

procesu crtanja nije važan rezultat, nego unutrašnji procesi i svojstva koje je taj rad u djetetu potakao.

Navedene načine ometanja dječjeg likovnog stvaralaštva lako je izbjeći pažljivo birajući prikladne metode rada koje će djetetu indirektno pomoći da se maksimalno slobodno izrazi. To se jedino može postići profesionalnim i osobnim razvojem odgajatelja u likovnom području, odnosno proširivanjem i produbljanjem likovnih znanja te cjeloživotnim usavršavanjem.

4.2. Poticanje razvoja dječje mašte i kreativnosti

U prošlom poglavlju bilo je riječ o načinima koji negativno utječu na razvoj dječjeg stvaralaštva i mašte. Međutim postavlja se pitanje kako tome doskočiti. Kako tu pojavu spriječiti?

Dijete kao kreativno biće ima urođenu sposobnost maštanja. Po svojoj prirodi ono je željno znanja, voli istraživati te otkrivati nove stvari. Međutim, razvoj mašte i stvaralaštva ne ovisi samo o dječjim unutarnjim razvojnim zakonitostima i osobnim dispozicijama, već i o odgojno obrazovnim utjecajima. Prema Matić (2021) pobuda mašte u likovnom izražavanju ovisi o poticajima okoline, a posebice pedagoškoj sredini u kojoj se dijete razvija. Poznati su brojni pedagoški postupci i metode koji pozitivno doprinose razvoju mašte te učinkovitosti stvaralaštva. Tako Belamarić (1986) ističe šest načina koji mogu pobuditi dječji interes za pojave i slobodno likovno izražavanje, a to su usmjeravanje opažanja, aktiviranje sjećanja, maštanje i ilustracije, zamišljanje, igre s likovnim materijalima i potvrđivanje vrijednosti dječjeg uratka.

Usmjeravanje pažnje

Jedan od najjednostavnijih načina kojim se može potaknuti dječje stvaralaštvo je usmjeravanje njihove pažnje na neki oblik ili pojavu, primjerice kuću, drvo, let itd. Ono što djecu najviše zanima to je život, funkcija i svojstva nekog oblika, potom slijede dijelovi oblika, veličina i naposljetku vizualna obilježja oblika poput materijala, boje i detalja. Pitanjem poput „Što vidite?“ potaknuti ćemo njihovu pažnju. Kako bi izbjegli povređivanje pojedinog djeteta, odgovori se ne bi smjeli ispravljati, odnosno nametati im vlastito viđenje i pretpostavke. Dijete ne daje odgovore na postavljena pitanja samo verbalnim putem. U obzir treba uzeti i druge

djetetove reakcije i znakove njegove pažnje i interesa, poput čuđenja, dodira ili pak osmijeha. „Promatranje oblika i pojava te njihovo likovno predočavanje dva su odvojena procesa, jer djeca ne crtaju ono što njihovo oko u tom trenutku vidi, nego ono što izdvajaju pamte i poimaju o nekom obliku ili pojavi“ (Belamarić, 1986:257).

Aktiviranje sjećanja

Aktiviranje sjećanja kroz razgovor pažljivo osmišljenim pitanjima o nečemu što su djeca već vidjela i doživjela aktiviraju i učvršćuju njihovo sjećanje, potiču bogatstvo doživljaja i stvaranje slike u njihovoj svijesti, odnosno jasniju i potpuniju predodžbu doživljenog.

Mašta

Mašta je sposobnost stvaranja novih slika na temelju već prethodno doživljenih pojava i događaja. Pažljivo osmišljenim vođenjem ostvaruje se bogatstvo i originalnost dječje mašte. Uključivanje djece u različite aktivnosti i osiguravanje poticajnog okruženja pozitivno doprinose razvoju mašte.

Zamišljanje

Viša razina maštanja je zamišljanje, odnosno sposobnost djece da različite predodžbe koje ne postoje u stvarnosti predoče u likovni izraz. Takve sposobnosti moguće je ostvariti jedino ako se djeci pruži neometano i slobodno likovno izražavanje. Tako će dijete za sve pojave, osjećaje ili riječi kojima ne zna stvarno značenje, pronaći vlastiti način kojim će to likovno izraziti.

Igre s likovnim materijalima

Dok kroz spomenute oblike djeca sama odabiru način izražavanja u već danim i određenim sadržajima, igre s likovnim materijalima pružaju djeci mogućnost da biraju što žele i kako žele nešto likovno iskazati na njima prirodan i svojstven način. Autorica Belamarić ističe tri cilja koja se mogu postići igrom s likovnim materijalima: djeci donose osjećaj slobode, potiče ih na upoznavanje pojedinog likovnog sredstva te izražavanje sadržaja kojim se dijete bavi.

Potvrđivanje

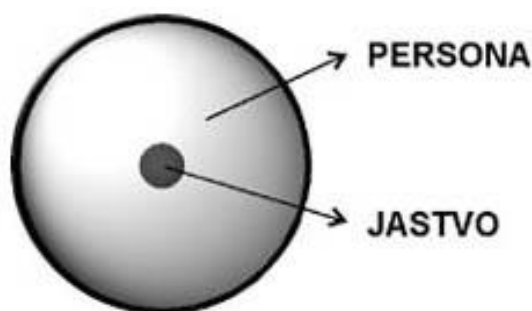
Svako nenametljivo potvrđivanje vrijednosti likovnog rada djetetu pruža osjećaj sigurnosti i uspješnosti te mu služi kao povratna informacija da je na dobrom putu što će mu u daljnjem radu biti poticaj da pokrene svoje ideje i potencijale.

5. SLOBODA UMJETNIČKOG STVARALAŠTVA

U postizanju djelotvornog stvaralaštva kod djece nužna je sloboda izražavanja. No, što uopće podrazumijevamo pod pojmom slobode? Općenito, čovjek je slobodan kada djeluje kako on to sam želi i pri tome ne narušava slobodu drugih. Ovdje sloboda podrazumijeva čin volje: „doseći slobodu znači steći vlastitu volju, a time se omogućuje stvaralaštvo“ (Huzjak, 2002: 34). Drugačije rečeno, pojedinac je slobodan samo onda kada je slobodan od svega nametnutog. Tada on djeluje skladu s vlastitim željama i zakonitostima koje uređuje na temelju vlastite svjesnosti i samopromatranja, a to je put ka stvaralaštvu. Prema tome, u kontekstu dječjeg stvaralaštva sloboda ne označava ništa drugo nego izražavanje nečega što je u skladu s onim što određuje dječji unutrašnji svijet, a da pri tome vanjski utjecaji ne ometaju njegove uspostavljene procese (Kroflin i sur.,1987).

Poznato je da sloboda, kreativnost i mašta svoj najveći stupanj dosežu u dječjem stvaralaštvu. U dodiru pojedinca s vanjskim svijetom ona najčešće biva potisnuta prilagođavanjem i podređenošću pojedinca odgoju i zakonima društva. Prema psihoanalitičaru Carlu Gustavu Jungu struktura ljudska psihe se sastoji od dva dijela: istinskog JA (*Jastvo*) i lažnog JA (*Persona*) koji je određen društvenim pravilima i zakonima. Prema tome, najprirodniji umjetnički izraz nalazi se u okovima *Personae* te ona zahtijeva otkrivanje *Jastva* u kojem je skrivena čovjekova istinska priroda, originalnost i kreativnost. Kada spontanost i sloboda izađu iz okvira konformizma, odnosno usvojenih pravila i normi, kreativnost i mašta pronalaze svoj izraz. Prema Jungu to se može postići otkrivanjem nesvjesne čovjekove naravi kao jedinog izvora ljudske mašte i snova. U dječjem stvaralaštvu to se najlakše može ostvariti pomoću tehnika slobodnog crtanja kojima se osigurava pristup nesvjesnom, a time i uvježbava vještina imaginacije koja je sastavni dio *Jastva* (Huzjak, 2002).

Slika 5. Struktura ljudske psihe (Huzjak, 2002: 36)

5.1. Tehnike slobodnog crtanja

Autor Maclagan u svojoj knjizi *Line let loose: Scribbling, doodling and automatic drawing* podrobno opisuje nekonvencionalne načine slobodnog izražavanja: šaranje, crtkanje i automatsko crtanje te ističe njihove kreativne potencijale. Također, navodi kako su navedeni oblici crtanja dio dječjeg stvaralaštva, ali da odrastanjem većina gubi dodir s ovom vrstom umjetnosti, pa su gotovo i zaboravljena (Maclagan, 2014).

5.1.1. Škrabanje

Općenito, škrabotine podrazumijevaju skup tragova načinjenih ljudskom rukom koji izgledaju kao da su namjerno upisane na nekoj površini. Pojam škrabanja generalno se koristi u pogrdom smislu kako bi se ukazalo da nešto nema namjeru i značenje. Često se smatra kako je ova naizgled ponavljana aktivnost povlačenja olovke naprijed-nazad besmislena. Također, one ostavljaju dojam namjernosti, no ipak nastaju besciljno. Dok se crtež smatra najneposrednijim izrazom umjetnikove misli, zapažanja i ideje u slučaju škrabanja nema takvog prethodnika. U tom procesu, linije nastaju slučajno te škrabotina nije zamišljena kao crtež. Ona je najčešće napravljena za neku svrhu koja nije umjetnička, kao što je primjerice isprobavanje olovke, kada se u žurbi želi nešto napisati ili u slučaju kada se želi nešto sakriti ili izbrisati. Škrabotine su dio i dječjeg stvaralaštva, posebice u ranoj fazi izražavanja kada se djeca igraju linijama. U dječjoj umjetnosti to je prvi i najosnovniji dokaz koji djeca postižu manipuliranjem olovke, krede ili nekog drugog crtačkog sredstva. Škrabotine nastaju iz znatiželje, nenaučeno i spontano. Kao što je već spomenuto, u početku je to samo mehanička aktivnost, igra u kojoj djeca uživaju dopuštajući tako svjesnom umu bezgranično lutanje (Maclagan, 2014).

Početkom dvadesetog stoljeća škrabanje se počelo smatrati najimpulzivnijim i najspontanijim načinom izražavanja te najizravnijim načinom pristupa potisnutim idejama, a da za to nisu potrebne nikakve umjetničke vještine. Naime, šaranje je viđeno kao umjetnost slobodnog crtanja, a linije kao elementarne oznake pretvorile su se u prepoznatljive znakove spontane kreativnosti. Nesvjesnost stvaranja, koja se očituje kroz uživanje u energičnom povlačenju linija i zvuku koji se pri tome proizvodi, prepoznata je kao ključ spontanog izražavanja. Mnogi umjetnici, primjerice Wassily Kandinsky, Paul Klee, Joan Miró, Henri

Matisse i Jean Dubuffet koristili su škrabanje kao posljednji izlaz u očajničkom pokušaju bijega od profesionalnih vještina i povratku izvornoj kreativnosti. Zbog toga inspiraciju su pronašli u dječjim škrabotinama, a neki su otišli toliko daleko njihovim naručivanjem od drugih ljudi koje su zatim ugrađivali u svoja djela (Maclagan, 2014).

Slika 6. Joan Miró. *Hommage a Miró*, 1972.

(Dostupno na: <https://www.masterworksfineart.com/artists/joan-miro/lithograph/hommage-a-miro-1972/id/W-5978>)

5.1.2. Crtkanje

Uz škrabanje kao slobodni način izražavanja autor Maclagan navodi i crtkanje. Porijeklo njegovog izraza teško je odrediti. Neke od najstarijih oblika crtkanja mogu se pronaći na marginama srednjovjekovnih rukopisa kao reakcija i pobuna pisara protiv strogih pravila i strukture pisanja. Moderni izraz pojavio se početkom dvadesetog stoljeća, a označavao je vrstu rubnog crteža koji je oblikovan u odsutnom stanju. Danas je crtkanje umjetnost kojom se bave mnogi ljudi bez obzira jesu li školovani umjetnici ili ne. Svi znamo da nam ta aktivnost često služi kao bijeg od stvarnosti ili način samougađanja. Većina ljudi crtkaju sa strane (na marginama), tijekom sastanaka, predavanja ili telefoniranja, iako su takvi crteži često odbacivani, ne zato što nisu od očitog interesa ili umjetničke vrijednosti, već zato što postoji strah ako ih netko drugi otkrije. Ipak, ljudi uživaju u besmislenom crtkanju. Postoje brojni razlozi za takvo ponašanje: oni to čine jednostavno iz dosade; potreba za angažmanom u nekom obliku produktivne aktivnosti dok su inače djelomično angažirani; okupacija i rad s rukama i

očima kao oblik produktivnog vrpoljenja kada su prisiljeni mirno sjediti i neaktivni neko vrijeme; ili kao odušak umjetničkog izražavanja (Maclagan, 2014).

Iako se kroz povijest ovom obliku crtanja nije predavao velik značaj u dvadesetom stoljeću interes za crtkanje je porastao, a za to postoji nekoliko razloga: nastanak grafologije, širenje psihoanalitičkih ideja o metodi slobodnih asocijacija i nesvjesnom razmišljanju te zanimanje za nemarne crteže poznatih osoba (političara, glumaca, pisaca). Vezu crtkanja s grafologijom ističe grafologinja Helen King: „potpis otkriva osobnost - onu stranu koju predstavljamo javnosti. Rukopis otkriva karakter - ono što zaista jesmo, a crteži po marginama govore o nesvjesnim mislima, nadama i željama“ (Maclagan, 2014: 54). Kombinirani utjecaj grafoloških i psihoanalitičkih koncepata pridonijeli su brojnim analizama objavljenih crtkarija, povezujući ih s karakterom i nesvjesnim preokupacijama njihovih autora. U jednoj od prvih knjiga objavljenih o crtkanju Russel Arundel crtkarije naziva točnim slikama podsvijesti. Također, tvrdi da su one psihički nacrt čovjekovih unutarnjih misli i emocija koje su iz dubina sjećanja iskliznule na papir. Tako su i psihijatri u vrlo općenitim analizama crtkarije vidjeli kao dokaz za smanjenje svijesti i spuštanje na „primitivniju“ razinu mentalnog funkcioniranja (Maclagan, 2014).

Umjetnici, koji su težili izvornosti umjetničkog izraza, poput autsajdera, u crtkanju su pronašli kreativni impuls. Naime, oni su vjerovali da se iza uobičajene aktivnosti crtkanja, koja se ponekad smatra površnom događa mnogo više: crtkanje otvara podsvijest te omogućuje pristup potisnutim sadržajima, idejama i asocijacijama. Iako je u tom procesu uključen određeni stupanj samosvijesti, prije svega u odluci da se nešto poput crtkanja koristi kao pokretač kreativnosti, ovaj oblik izražavanja privukao ih je zbog toga što se njime zaobilazi kontrola i namjera umjetničkog izražavanja. Tako je mnogima crtkanje predstavljalo vrstu zagrijavanja koja je prethodila umjetničkom stvaranju. To je ukratko opisao umjetnik Henry Moore: „Ponekad biste sjeli bez ikakve ideje, a u nekom biste trenutku vidjeli nešto u crtkanju i od tada biste mogli razvijati ideju“ (Maclagan, 2014: 74).

Slika 7. Madge Gill. *Three Women with Baby*, 1947.

(Dostupno na: <https://rawvision.com/blogs/articles/articles-beyond-doodle>)

Proces crtanja podložan je nekim ograničenjima, poput vremena ili prostora za crtanje ili odnosu prema nekoj vrsti teksta. Također, priroda izražavanja povezana je s fluktuirajućom razinom svijesti. No, kada nema više nečeg što bi prekidalo ili kočilo proces, odnosno kada ta ograničenja potpuno nestanu, crtanje se pojačava, kako u opsegu, tako i u intenzitetu. Tada govorimo o još jednoj vrsti slobodnog crtanja, automatskom crtanju (Maclagan, 2014).

5.1.3. Automatsko crtanje

Općenito, automatizam se odnosi na tjelesne pokrete koji nisu svjesno kontrolirani, poput disanja ili otkucaja srca. U automatskom crtanju povlačenje linija događa se spontano bez racionalnog razmišljanja u potpunoj odsutnosti svjesnog uma. Ova jedinstvena metoda stvaranja posebno se veže s umjetnicima dvadesetog stoljeća i nadrealističkim pokretom (Maclagan, 2014). Pod utjecajem Sigmunda Freuda i njegove psihoanalitičke teorije nadrealisti su vjerovali kako je nesusvesno beskrajni izvor mašte i inspiracije te da je u postizanju najvišeg stupnja kreativnosti potrebno doseći nesusvesnu razinu (Arnason, 2009). Njegov učenik i sljedbenik André Breton, začetnik nadrealizma, u svom *Prvom nadrealističkom manifestu* definirao je nadrealizam kao: „Psihički automatizam u svom čistom stanju, kojim se želi izraziti - verbalno, putem pisane riječi ili na bilo koji drugi način - stvarno funkcioniranje misli. Diktirano mišlju, u nedostatku bilo kakve kontrole razuma i izvan svih estetskih i moralnih zaokupljenosti“ (Arnason, 2009: 289). Dakle, psihički automatizam znači dopustiti umu da

pobjegne od svojih inhibicija i racionalnosti, kako bi misao mogla neometano teći u idejama. Prema Freudovu učenju nadrealisti su smatrali kako se spontanost stvaranja može postići posredstvom snova te da se pomoću snova otkrivaju unutarnji svjetovi u kojima se krije snaga kreativnosti i ljepota umjetničkog izraza (Arnason, 2009). Stoga, kako bi oslobodili ruku od racionalnih diktata umjetnici su istraživali različite nekonvencionalne tehnike umjetničkog izražavanja (Maclagan, 2014).

S obzirom da su nadrealistička uvjerenja rasla na temeljima dadaizma, najraniji, ali ujedno i najdramatičniji oblik automatskog crtanja pronalazimo u spiritualističkoj umjetnosti devetnaestog stoljeća. Vođeni uvjerenjem kako svjesno mogu potisnuti u komunikaciji s duhovima mrtvih umjetnici su često organizirali kolektivne seanse. Također, dovodili su se i u stanja hipnoze smatrajući kako je na taj način um neovisan o bilo kakvom vanjskom utjecaju te da su crteži isključivo dio unutarnjeg svijeta umjetnika, a izljev nesvjesnog psihičkog materijala često je pripisivan nekoj drugoj sili poput alter ega. Još jedan način pomoću kojeg su nastojali smanjiti utjecaj racionalnog uma pronalazimo u psihodeličnoj umjetnosti, Naime, inspirirani psihodeličnim iskustvima i halucinacijama koji su slijedili nakon uzimanja različitih droga smatrali su kako takva opuštajuća stanja dopuštaju lutanje misli, slobodu uma i stvaranja. Postojale su i manje dramatične tehnike automatskog crtanja, poput crtanja lijevom rukom ili zatvorenih očiju (Maclagan, 2014). Navedene tehnike kasnije su prisvojene od strane nadrealista. Bitno je istaknuti najpoznatijeg umjetnika automatskih crteža André Massona čiji crteži predstavljaju cjelokupnu kaligrafsku mrežu linija (tragovi brzo iscrtane tinte), a sam proces crtanja ukratko je upisao: „Fizički, morate stvoriti prazninu u sebi, automatsko crtanje koje crpi svoj izvor iz nesvjesnog mora se pojaviti kao neočekivano rođenje“ (Maclagan, 2014: 107).

Slika 8. André Masson, Automatsko crtanje. 1924

(Dostupno na: https://hmn.wiki/bs/Surrealist_automatism)

Kako bi pobjegli od konvencionalnosti, a vratili se izvornosti i svježini umjetničkog izraza navedene načine nekonvencionalnog izražavanja (šaranje, crtkanje i automatsko crtanje) preuzeli su mnogi umjetnici kao ishodište umjetničkog stvaranja smatrajući ih ključnima u aktiviranju stvaralačke mašte. Prepoznati kao načini kojima je moguće doprijeti do ljudske podsvijesti kao jedinom izvoru mašte i kreativnosti, neformalne oznake kao dio improviziranog crteža smatrane su originalnijima od onih koje su proizišle iz umjetničke obuke i profesionalnih vještina. Njihova se umjetnost temeljila na ideji oslobađanja od kontrole razuma, prepuštanju intuiciji, spontanom i nesvjesnom stvaranju oblika u cilju razotkrivanja podsvjesnog, potiskivanih osjećaja i predodžbi (Maclagan, 2014). Može se reći kako su se na taj način nastojali približiti dječjoj umjetnosti, vjerujući kako je dječji izraz u najranijim godinama ispunjen velikom stvaralačkom snagom, ekspresivnošću i apstraktnošću, no da se njegova vrijednost gubi odrastanjem, usvajanjem različitih iskustava, pravila i normi društva. Tom prirodnom načinu izražavanja vraćao se i poznati umjetnik Pablo Picasso koji je rekao kako je „svako dijete umjetnik, no problem je kako ostati umjetnikom nakon što dijete odraste. Kao dijete sam crtao kao Raphael, no kad sam odrastao trebao mi je cijeli život da ponovno počnem crtati kao dijete“ (Balić-Šimrak, 2010:3).

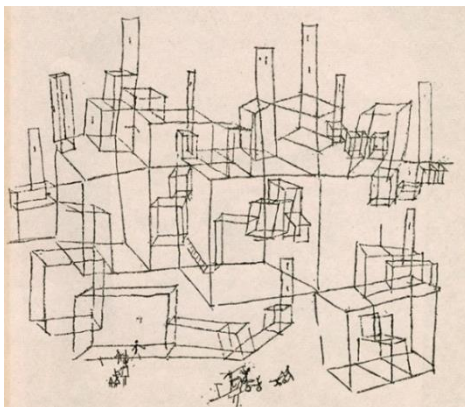

6. ULOGA LINIJE U ASOCIJACIJSKOM CRTEŽU

Može se uočiti kako u osnovi prethodno navedenih načina crtanja stoji nesvjesno stvaranje, spontanost i apstrakcija. Linije u crtežu nastaju potiskivanjem svjesne kontrole nad procesom stvaranja, a kao „vanjski podražaji“ otkrivaju unutarnji svijet mašte. Drugim riječima, linije označavaju signale spontane kreativnosti koji u umjetniku izazivaju bogatstvo asocijacija, slika i predodžbi. Obzirom da se tako oblikovani crteži temelje na asocijativnoj slobodi stvaranja koja omogućuje spontani tok linija i ideja, mogu se nazvati asocijacijskim crtežima.

U asocijacijskom crtežu i igri linijama umjetničku je izvornost i nadahnuće u svom izrazu pronašao i švicarski umjetnik Paul Klee. Njegova praksa crtanja kontinuiranom linijom promatra se kao kombinacija spomenutih načina crtanja. Prema Maclaganu (2014:131) „slobodna linija koja bježi u škrabanju, uzima odmor u crtkanju i doseže neku vrstu vrhunca u automatskom crtanju uzima se kao moto Kleeove poznate izreke: *Linija ide u šetnju, bez cilja, radi same šetnje*“. U Kleoovim crtežima linija označava glavnog protagonista, a zbog svoje dinamične prirode sredstvo za vođenje ljudskog oka kroz prostor crteža. Dopuštanje liniji slobodno lutanje za njega je predstavljalo prostor susreta s nesvjesnim umom u kojem se krije čitav niz skrivenih asocijacija (Izvor: <https://hicarquitectura.com/2023/03/paul-klee-a-line-is-a-dot-that-went-for-a-walk/>, preuzeto 8.12.2023.).

Vodeći se time, ako se linije shvate kao jedinstven put kojim je moguće otići u imaginarnu šetnju crtežom, onda to može biti metoda poticanja imaginacije koja će učenicima omogućiti putovanje maštom gdje prostor i vrijeme postaju neograničeni.

Slika 9. Paul Klee: *Architectural Review*, 1956

(Dostupno na: <https://hicarquitectura.com/2023/03/paul-klee-a-line-is-a-dot-that-went-for-a-walk/>)

7. ISTRAŽIVANJE

7.1. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je istražiti asocijacijski crtež kao metodu poticanja imaginacije i mogućnost njegove kreativne primjene u radu s učenicima nižih razreda te osmisliti i realizirati likovne aktivnosti koje uključuju asocijacijski crtež kao poticaj imaginacije.

7.2. Problem istraživanja

Problem istraživanja temelji se na pitanjima: Kako se asocijacijski crtež može primijeniti u nastavi likovne kulture? Kako se asocijacijskim crtežom može potaknuti dječja imaginacija?

7.3. Metode istraživanja

Istraživanje je kvalitativno uz primjenu deskriptivne metode u teorijskom dijelu rada u kojem je tema obrađena na temelju analize dostupne literature. Drugi dio rada u kojem je provedeno praktično istraživanje obuhvaća sljedeće istraživačke metode: osmišljavanje i realizaciju likovnih aktivnosti, prikupljanje dječjih radova, interpretaciju i analizu dječjih radova kao rezultata provedenog istraživanja prema stupnju uspješnosti njihove realizacije.

7.4. Ispitanici

Istraživanje je provedeno u Osnovnoj školi „Čista Velika“. U istraživanju je sudjelovalo 5 učenika prvog razreda, 4 učenika drugog razreda, 8 učenika trećeg i 7 učenika četvrtog razreda. Sveukupno 24 učenika.

7.5. Opis istraživanja

Istraživanje je provedeno u veljači 2024. godine. U okviru praktičnog istraživanja najprije su osmišljene likovne aktivnosti poštujući pri tome izvedbeni plan i program za svaki razred. Potom je uslijedila njihova realizacija na nastavnom satu likovne kulture u prvom, drugom, trećem i četvrtom razredu u trajanju od 45 minuta. Za svaki razred odabrana je likovna tehnika, tema i podtema u sklopu kojih se asocijacijski crtež može primijeniti kao metoda poticanja imaginacije kod učenika. Nastavno područje crtanja primijenjeno je u svim razredima u okviru kojeg je izveden likovni zadatak inspiriran asocijacijskim crtežom kao metodom slobodnog i spontanog crtanja. U uvodnom dijelu nastavnih satova učenicima je demonstrirana likovna tehnika, a potom su kroz motivaciju objašnjeni likovni pojmovi i problemi koji su zatim analizirani na umjetničkim djelima. Učenicima je nakon toga predstavljen motiv i praktični zadatak. U cilju smanjenja „naučene kontrole“, izbjegavanja mogućih ukalupljenih ili već osmišljenih ideja učenicima je predstavljen drugačiji pristup u crtanju koji uključuje nesvjesno stvaranje, slobodu i spontanost likovnog izražavanja. U prva tri razreda primijenjena je tehnika crtanja zatvorenih očiju, a četvrti razred susreo se sa slobodnom tehnikom kapanja tuša na papir. Za prvi razred izabrana je tema *Vidljivo-nevidljivo* i podtema Neobično biće. Glavni odgojno-obrazovni ishod teme bio je usmjeren na poučavanje učenika o likovnim pojmovima točke, crte i crteža s naglaskom na istraživanje i nastanak crte kao točke koja nastaje gibanjem po plohi. Učenici su istraživali nevidljivi unutarnji svijet mašte i stvarali neobične likove. U drugom razredu u okviru teme *Osjeti i osjećaji* učenici su se upoznali s apstraktnom i maštovitom umjetnošću. Glavni odgojno-obrazovni ishod nastavnog sata temeljio se na usvajanju i razlikovanju crta prema toku i karakteru. Kako bi se smanjila svjesna kontrola u procesu crtanja učenici su se usmjerili na slušanje glazbe putem koje su istraživali nevizualni svijet te različite načine izražavanja doživljaja i emocija. Za treći razred izabrana je tema *Svijet u meni* i podtema prema slobodnom izboru. Glavni odgojno-obrazovni ishod bio je usmjeren na poučavanje učenika o likovnim pojmovima površine i crtačke teksture. Kroz likovno izražavanje linijama učenici su otkrivali skriveni svijet mašte i osjećaja te u igri linijama pokušali otkriti likove iz mašte ili stvarnog svijeta kojim su okruženi. U četvrtom razredu u okviru teme *Kompozicija* učenici su se upoznali s kontrastom i dominacijom linije kao temeljenog elementa u crtežu. S obzirom da je odabrana podtema prema slobodnom izboru učenici su u spontanim tragovima linija nastalim kapanjem tuša na papir gradili slobodni oblik iz mašte.

8. VREDNOVANJE I ANALIZA UČENIČKIH RADOVA

Prema posebno izrađenim kriterijima vrednovanja koji obuhvaćaju učenikov pristup radu, shvaćanje likovnog zadatka, originalnost u rješavanju likovnog problema kao i estetsku i tehničku kvalitetu rada, učnički radovi podijeljeni su u tri kategorije: vrlo uspješni, uspješni i manje uspješni. Za svaku kategoriju izabran je po jedan likovni rad iz svakog razreda koji je zatim opisan i analiziran u skladu s kriterijima koji se nalaze u *tablici 1.*

Tablica 1. Kriteriji vrednovanja

VRLO USPJEŠNI	Učenik je u potpunosti shvatio likovni zadatak. Učenik je u potpunosti riješio likovni problem. Izražena je visoka estetska kvaliteta rada. Kompoziciju je realizirao mnoštvom detalja. Prisutna maštovitost i originalnost izraza. Odgovorno, marljivo i motivirano pristupa zadatku. Izvršno ovladavanje crtačkom tehnikom.
USPJEŠNI	Učenik je uspješno realizirao likovni problem, ali je prisutna manja estetska kvaliteta rada. Postoji maštovitost i kreativnost, ali je kompozicija riješena na manje složen način. Učenik je uspješno riješio likovni problem. Pokazuje zainteresiranost u pristupu zadatku. Uspješno ovladava crtačkom tehnikom.
MANJE USPJEŠNI	Učenik je djelomično realizirao likovni problem. Kompozicija je jednostavna, u radu nedostaje kreativnosti i maštovitosti. Izražava se šturim likovnim jezikom. U prikazu koristi manjak mogućnosti korištenja zadane crtačke tehnike. Rad je neuredan. Učenik ne pokazuje motiviranost i zainteresiranost. U radu potreban poticaj.

8.1. Prvi razred

NASTAVNA JEDINICA

TEMA: Vidljivo-nevidljivo

PODTEMA: Neobično biće

LIKOVNO PODRUČJE: Crtanje

LIKOVNI POJMOVI: Točka, crta, crtež

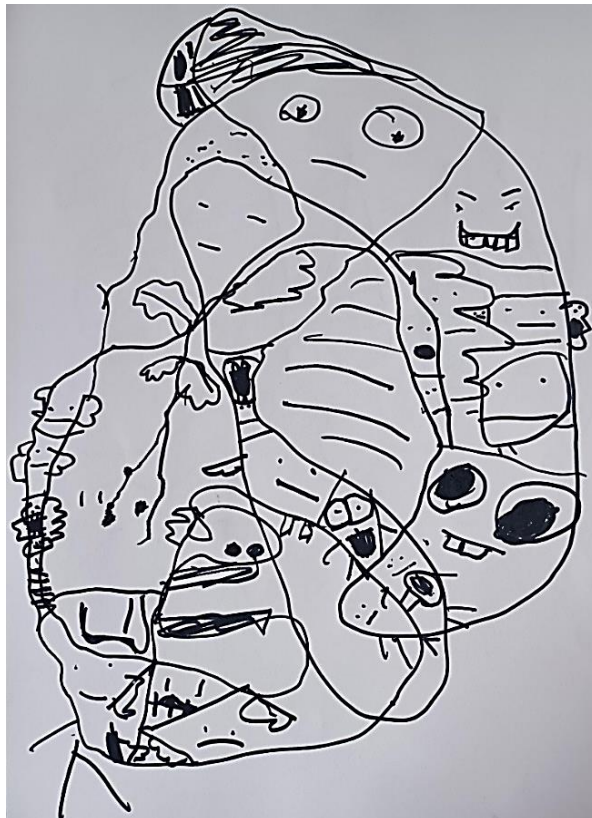
LIKOVNE TEHNIKE I MATERIJALI: Bijeli glatki papir, crni flomaster

MOTIVACIJA

Prvi razred je kroz temu Vidljivo-nevidljivo istražujući linije otkrivao unutarnji nevidljivi svijet mašte i snova. Na početku nastavnog sata učiteljica je s učenicima kroz demonstraciju najprije ponovila likovnu tehniku flomastera. Nakon toga uslijedila je motivacija razgovorom o likovnim problemima točke i crte. Kako bi u učenicima pobudila zainteresiranost te lakše spoznavanje i povezivanje pojmova točke i crte, učiteljica crta točku na ploči i potiče njihovo razmišljanje pitanjima: „Što vidite? Kako nastaje točka? Može li točka šetati? Što bi se dogodilo kada bi točka prošetala po ploči?“ Na temelju tog razgovora s učenicima zaključuje Kleeov koncept linije kao točke koja je otišla u šetnju što potom zapisuje na ploču. Učenici su zatim rukama po zraku pokazivali različite smjerove u kojima linija može šetati, tražili i otkrivali crte u razredu i prirodi koja ih okružuje. Likovni problem linije učiteljica provlači i nastavlja kroz daljnju motivaciju razgovorom o animiranom filmu te njegovim povezivanjem s crtićem kao umjetnošću koja se temelji na crtanju. Pita učenike: „Što mislite može li se samo linijom dobiti animirani film?“ Kako bi dokazali tu činjenicu učiteljica pomoću prezentacije učenicima pokazuje kratak animirani film *La linea*. Nakon što su ga pogledali postavlja im sljedeća pitanja: „Jeste li gledali ovaj animirani film? Sviđa li vam se? O čemu pripovijeda? Kako je prikazan glavni lik?“ Zajedno s učenicima zaključuje kako se s linijom kao jedinim elementom može stvoriti umjetničko djelo. Zatim im pokazuje umjetničko djelo Paula Kleea *Was Fehlt ihm*. Razgovara s učenicima o prikazanom te ih pita: „Kako se zove likovno djelo sastavljeno samo od linija? Što vidite na crtežu? Po čemu je lik neobičan? Možemo li ga susresti u stvarnom svijetu?“ Učiteljica im objašnjava kako prikazano neobično biće postoji samo u mašti te kako je umjetnik često crtao bića koje je sanjao. Zatim razgovara s njima o snovima i neobičnim bićima koje su oni sanjali. Time je uslijedila najava praktičnog likovnog zadatka. Učenici su tehnikom zatvorenih očiju najprije trebali pustiti svoje linije u šetnju papirom, a

zatim u njima pronaći neobično biće koje će potom dovršiti dodavanjem detalja. Naposljetku, provedeno je vrednovanje likovnih radova kroz učeničke dojmove, usporedbu i analizu dobivenih crteža.

Primjer vrlo uspješnog rada

Slika 10. Primjer vrlo uspješnog rada učenika 1. razreda

Ovaj rad izabrala sam kao primjer vrlo uspješnog rada jer pokazuje iznimno shvaćanje likovnog zadatka kao i likovnog problema. Učenik je motivirano i s izrazitom znatiželjom pristupio zadatku. U njegovom rješavanju pokazao je izrazitu sposobnost imaginacije i improvizacije kao i stvaranja originalnih ideja što se vidi u maštovitosti prikaza neobičnih bića. Iako je zadatak bio u linijama pronaći samo jedno neobično biće, učenik je pregledavajući ih u njima otkrio još mnoštvo različitih likova. Kompozicija je skladna i odlično smještena na papiru, a njezina složenost i zanimljivost postignuta je dodavanjem bogatih detalja.

Primjer uspješnog rada

Slika 11. Primjer uspješnog rada učenika 1. razreda

Navedeni primjer likovnog rada pokazuje uspješnu realizaciju likovnog zadatka kao i uspješno shvaćanje likovnog problema. No, u odnosu na prethodni rad uz dodatan poticaj i motivaciju postignuta je manja doza maštovitosti. Kompozicija je skladna, ali riješena na manje složeniji način. Pronašavši u linijama motiv ptice, učenik je ipak osobnim kreativnim rješenjem u crtežu postigao originalnost.

Primjer manje uspješnog rada

Slika 12. Primjer manje uspješnog rada učenice 1. razreda

Ovaj rad izabrala sam kao primjer manje uspješnog rada jer učenica nije u potpunosti shvatila likovni zadatak. U njegovoj realizaciji bila joj je potrebna pomoć i dodatan poticaj. Problem se javio tijekom aktivnosti crtanja tehnikom zatvorenih očiju kada učenica nije bila opuštena, pa linije nisu spontano šetale po papiru. Ipak, može se primijetiti kako je u radu postignuta originalnost i maštovitost izraza. Može se zaključiti kako je unatoč nedostatku kreativnosti, spontanosti i motivacije likovni problem djelomično riješen, rad djeluje nedovršeno, ali je vrlo uredan. Kompozicija je vrlo jednostavna, ali dobro posložena na papiru.

8.2. Drugi razred

NASTAVNA JEDINICA

TEMA: Osjeti i osjećaji

PODTEMA: Moj doživljaj glazbe

LIKOVNO PODRUČJE: Crtanje

LIKOVNI POJMOVI: Crta, crte po toku i karakteru

LIKOVNE TEHNIKE I MATERIJALI: Bijeli hrapavi papir, olovka

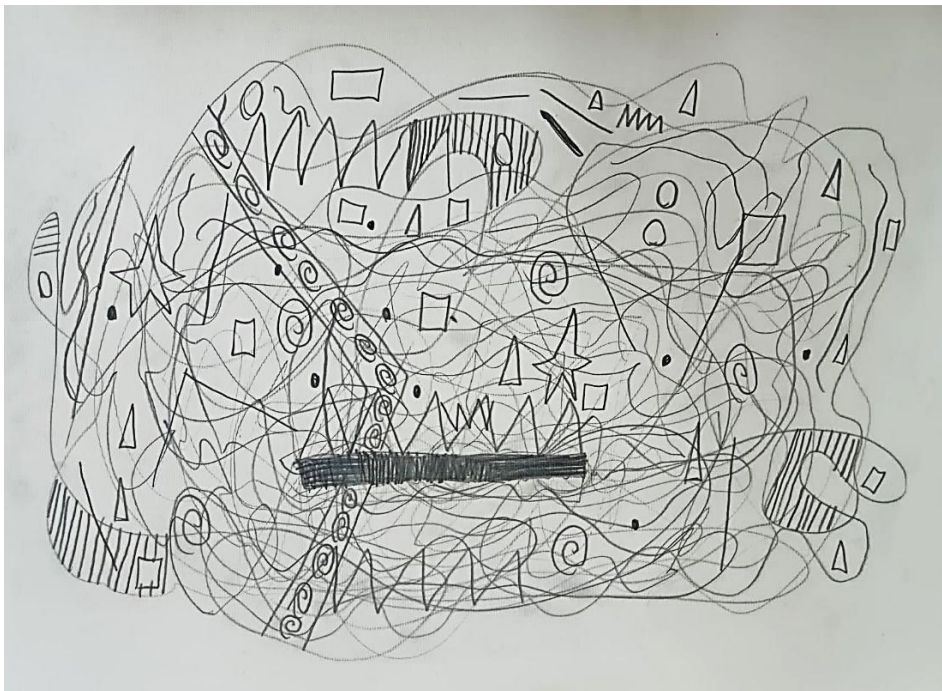
MOTIVACIJA

Učenicima drugog razreda je u okviru teme Osjeti i osjećaji ponuđeno da kroz likovnost pokušaju vizualizirati vlastiti doživljaj glazbe koristeći se pri tome različitim vrstama crta po toku i karakteru. U uvodnom dijelu sata učiteljica je učenicima predstavila i demonstrirala likovnu tehniku olovke, nakon čega je započela motivaciju igrom i ponavljanjem vrsta crta po toku i karakteru. Učenici su zatim pronalazili različite crte u razredu, otkrivali ih u prirodi i okolini. Pomoću prezentacije prikazano je umjetničko djelo Edwarda Muncha *Krik* na kojem su učenici opisivali što je prikazano, promatrali i uočavali vrste crta opisujući njihov tok i karakter. Učiteljica se zadržava na prikazanom crtežu te nastavlja razgovor kroz temu o osjećajima te ih pita: „Kakve osjećaje u vama budi ova slika? Što mislite kako se linijama mogu prikazati osjećaji? Kako bi izgledala sretna, a kako tužna linija?“ Učenici sudjeluju u razgovoru i zajedno zaključuju kako slika odaje dojam straha i tjeskobe te da se linijama mogu vizualizirati različiti osjećaji, primjerice sretna linija bila bi ona valovita i razigrana, a tužna ravna i tamna linija. Razgovor o osjećajima i linijama kojima se oni mogu prikazati nastavlja kroz analizu crteža Jacksona Pollocka te ih pita: „Koje osjećaje u vama bude ove tamne i debele linije?“ Tada ih učiteljica upoznaje s pojmom apstrakcije te im ga približava povezujući ga s maštom, snovima i doživljajem glazbe kojeg je umjetnik postigao koristeći različite mrlje i linije. Zatim učenike podsjeća na glazbeno-izražajne sastavnice ugođaj, ritam, tempo i dinamiku. Potiče ih pitanjima i razgovara s njima na koje se sve načine doživljaj glazbe može prikazati likovnim izrazom: „Kakvim potezima možemo prikazati brz, a kakvim spor ritam? Kako biste linijama prikazali duboke tonove i glasnu glazbu?“ Nakon toga učiteljica im najavljuje praktični likovni zadatak te im govori da će različitim linijama po toku i karakteru pokušati odgovoriti na glazbu i zvukove koje će im ona pustiti na računalu. Objašnjava im kako će crtati tehnikom zatvorenih očiju, ne podižući pri tome ruku s papira. Realizacija zadatka započela je potpunom tišinom i

opuštanjem učenika. Uslijedilo je slušanje različitih instrumentalnih skladbi (mirnih, brzih, sporih, dramatičnih) u trajanju od dvije minute. Nakon toga učenici otvaraju oči i pregledavaju svoj crtež. Učiteljica ostavlja glazbu da svira u pozadini, a učenici dovršavaju svoj rad dodavanjem detalja i unošenjem osobnih asocijacija u crtež. Po završetku praktičnog zadatka uslijedilo je vrednovanje radova koje je učiteljica postavila na ploču. Zajedno s njima razgovarala je o tome što su crtali, na koji način i kako im se to svidjelo.

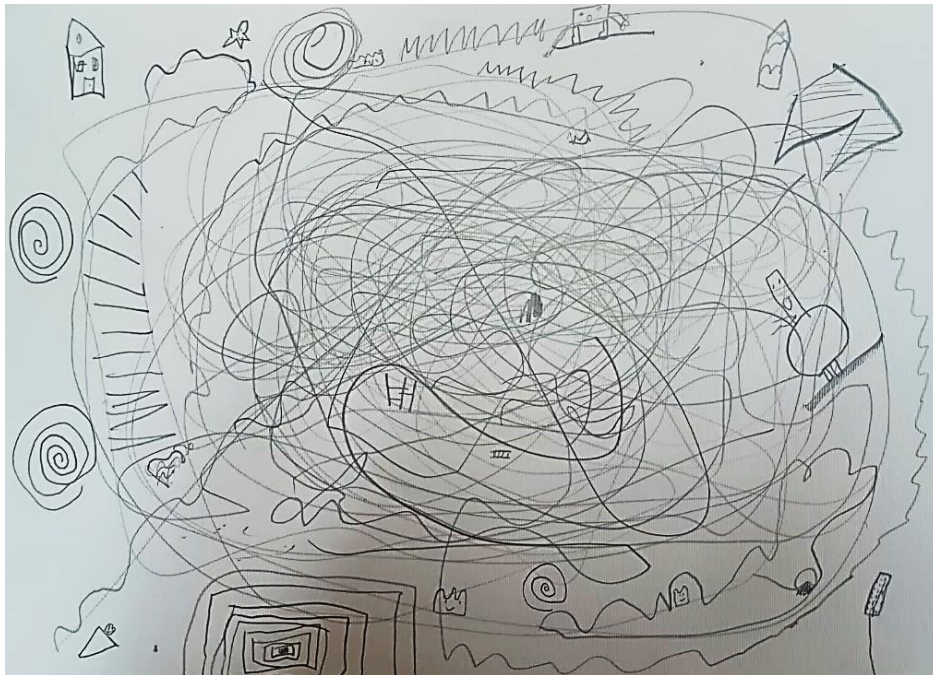
Primjer vrlo uspješnog rada

Slika 13. Primjer vrlo uspješnog rada učenika 2. razreda

U ovom radu može se uočiti kako je učenik u potpunosti shvatio likovni zadatak. Prilikom njegove najave učenik je pokazao najveći interes za njegovu realizaciju. Pri izradi pokazao je samostalnost kao i originalna kreativna rješenja. Također, do izražaja je došla i njegova pažljivost što se može vidjeti u urednosti rada. Prisutna je i posvećenost dodavanju detalja. Kompozicija je složena, a njena apstraktnost postignuta je čistom ekspresijom različitih oblika i linija. Najveću pažnju zauzima debela tamna linija smještena u središtu crteža kojom je učenik izrazio doživljaj dramatičnih zvukova.

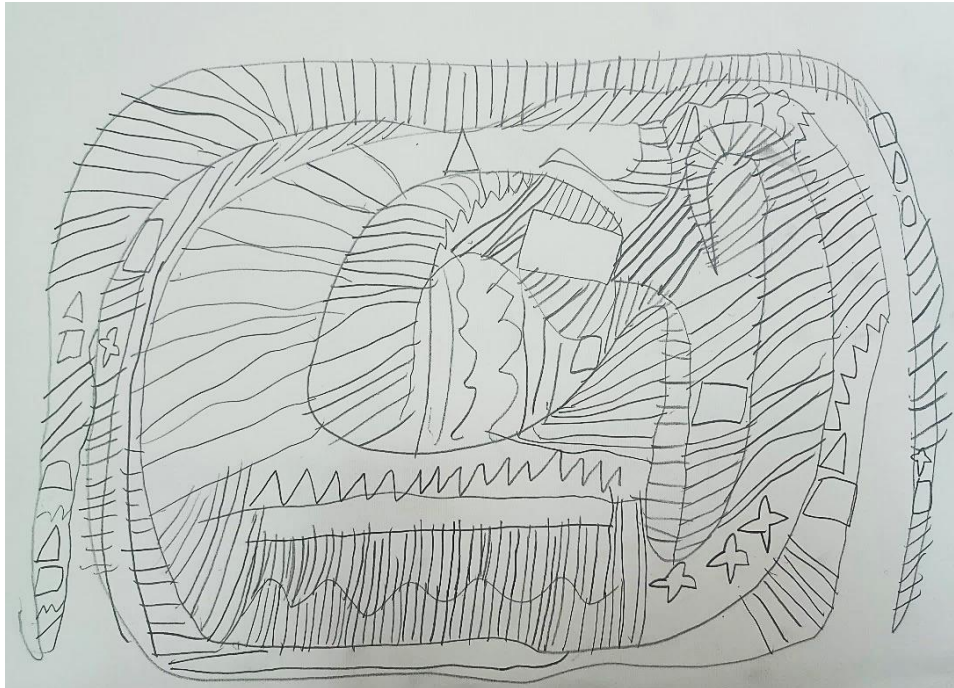
Primjer uspješnog rada

Slika 14. Primjer uspješnog rada učenika 2. razreda

Ovaj rad izabrala sam kao primjer uspješnog rada jer je učenik shvatio likovni zadatak i riješio likovni problem. U radu je vidljiva maštovitost i upotreba različitih vrsta crta po toku i karakteru. Zbog brzopletosti pristupanja zadatku u njemu manjka urednosti. Linije na papiru nastale slušajući glazbu učenika su asociirale na Zemlju gledanu iz svemira, pa se na crtežu mogu uočiti motivi kuće, zvijezde, biljke i neobičnih bića. Međutim, u njihovom slaganju nije postignuta skladnost kompozicije. Tijekom rada učenik je bio samostalan te je pokazao interes i znatiželju.

Primjer manje uspješnog rada

Slika 15. Primjer manje uspješnog rada učenika 2. razreda

Likovni rad pokazuje djelomično shvaćanje likovnog zadatka u čijem izvođenju učenik nije pokazao motiviranost. Prilikom aktivnosti crtanja zatvorenim očima nije se mogao opustiti i koncentrirati na glazbu. Učenik je crtao otvorenih očiju, pa u radu nije postignuta spontanost linije. Ipak, u radu je vidljivo dobro ovladavanje likovnom tehnikom olovke kao i smišljeni raspored kompozicije kojom je postignuta doza maštovitosti. Može se zaključiti kako je rad vrlo uredan, no u njegovoj izvedbi nedostaje spontanost izraza te kreativna uporaba različitih crta po toku i karakteru.

8.3. Treći razred

NASTAVNA JEDINICA

TEMA: Svijet u meni

PODTEMA: Otkrivam oblike u linijama

LIKOVNO PODRUČJE: Crtanje

LIKOVNI POJMOVI: Crte po toku i karakteru, površina, crtačka tekstura

LIKOVNE TEHNIKE I MATERIJALI: Bijeli glatki papir, crni flomaster

MOTIVACIJA

Za treći razred izabrana je tema Svijet u meni. Učenici su istraživanjem linije u svojim crtežima otkrivali unutarnji svijet mašte te pronalazili oblik i gradili ga koristeći se crtačkom teksturom. Na samom početku sata demonstrirana je likovna tehnika flomastera uz koju su učenici ponavljali već usvojene sadržaje o crti i vrstama crta prema toku i karakteru. Učiteljica je na sat donijela predmete s različitim površinama (kamen, jabuku, naranču, koru od drveta) pa je motivaciju započela prozivanjem učenika koji su ih potom dodirivali i opisivali što osjećaju pod rukom. Nadalje im je objašnjen pojam površine i crtačke teksture te kako se različite površine pomoću točaka i crta mogu dočarati u likovnim djelima. Potom učiteljica traži dva dobrovoljca koji će na ploči različitim linijama pokušati prikazati površinu jabuke i površinu kore od drveta. Zatim razgovara s učenicima gdje još u prirodi mogu uočiti različite površine. Na prezentaciji pokazuje umjetničko djelo Vincenta Van Gogha *Zvezdana noć*. Učenici su analizirali, uspoređivali i uočavali različite teksture. Kako bi samostalno zaključili da se različitim gustoćom i rasporedom točaka i crta mogu prikazati svjetlije i tamnije površine učiteljica im postavlja sljedeća pitanja: „Kako su raspoređene crte na nebu? Može li mi netko pokazati gdje ima više, a gdje manje crta? Što prema tome zaključujete o tim plohama?“ Potom im pokazuje još jedno umjetničko djelo Albrechta Durera *Nosorog*. Zajedno s učenicima razgovara o tome što je prikazano te na koji je način umjetnik postigao hrapavu površinu kože nosoroga. Razgovor nastavlja o površinama koje se ne mogu dodirnuti, već samo doživjeti osjetilom vida, jer su promjenjive i nisu čvrste. Pita ih: „Kakva vam se čini površina oblaka?“ Kako bi im probudila zainteresiranost i maštu pita ih jesu li ikada tražili prepoznatljivije oblike u oblacima. Na prezentaciji im potom pokazuje fotografije oblaka, a učenici u njima otkrivaju različite oblike. Tom aktivnošću učiteljica ih uvodi u praktični likovni zadatak kojeg najavljuje i objašnjava na sljedeći način: „Tražili smo različite oblike u oblacima. Sada ćemo se poigrati

linijama i otkrivati koji se oblici u njima skrivaju. Crtat ćete zatvorenih očiju. Najprije ćete označiti odakle će vaša linija krenuti u šetnju, a potom je pustiti da se giba cijelom plohom, ne podižući pritom ruku s papira. Na moj znak vaše će ruke stati, a onda ćete u linijama pokušati pronaći prepoznatljiv oblik. Kada vam se učini da ste ga pronašli izgradite ga koristeći se različitim teksturama.“ Po završetku praktičnog zadatka učiteljica izlaže likovne radove na ploču te traži od učenika da zajednički prokomentiraju cjelokupan sat, tehniku crtanja zatvorenim očima i razinu uspješnosti realizacije radova i likovnog problema.

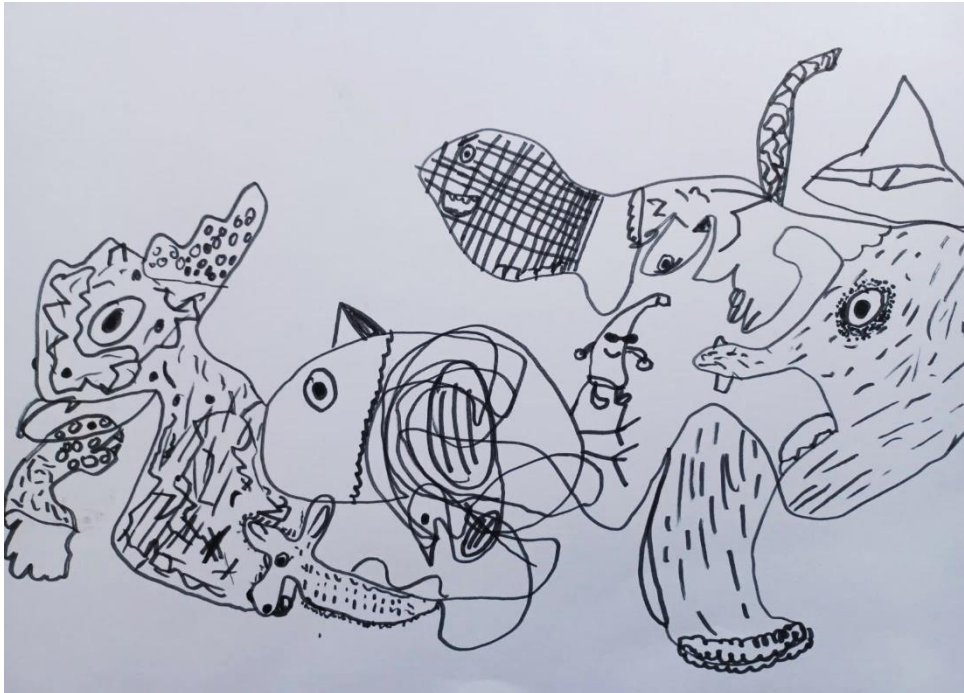
Primjer vrlo uspješnog rada

Slika 16. Primjer vrlo uspješnog rada učenika 3. razreda

Navedeni rad primjer je vrlo uspješne realizacije zadatka i likovnog problema. Učenik je u prikazu crtačke teksture pokazao izrazitu razinu kreativnosti i originalnosti. Nastale linije na papiru uklopio je u motiv psa. U korištenju likovne tehnike flomastera pokazao je izrazitu maštovitost umjetničkog rukopisa, urednost i preciznost. Kompozicija je zanimljiva, složena i bogata detaljima. Učenik je u radu bio samostalan, marljiv i odgovoran.

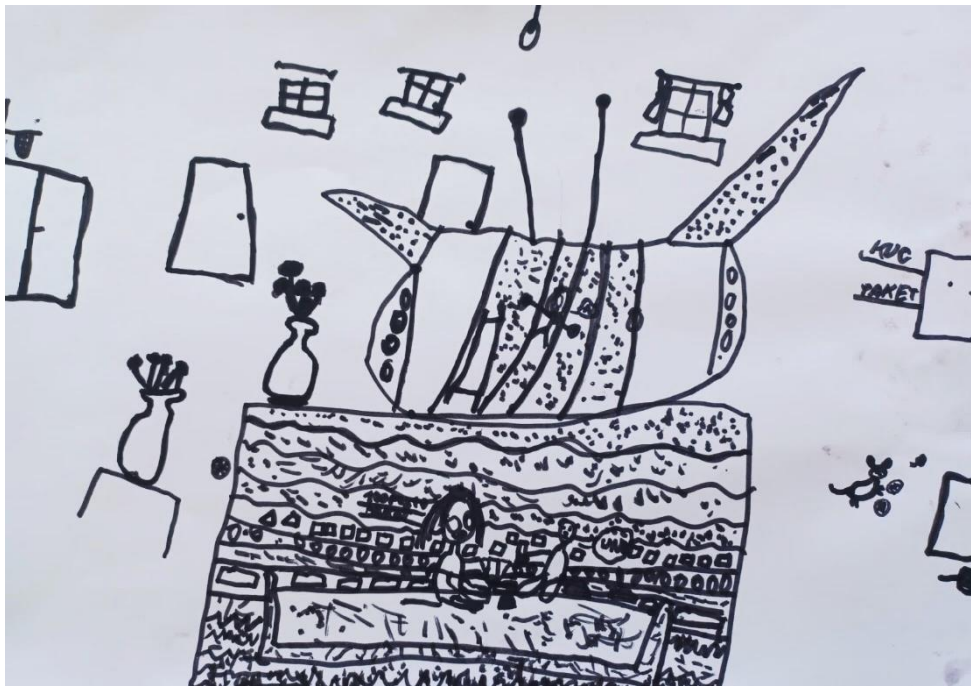
Primjer uspješnog rada

Slika 17. Primjer uspješnog rada učenika 3. razreda

Učenik je uspješno realizirao likovni zadatak. Rad je kreativan i originalan. Istražujući linije učenik je prikazao više motiva (neobična bića, životinje). U radu je vidljiva posvećenost detaljima. No, u likovnom izrazu bio je neodlučan. Uz dodatan poticaj i pomoć učenik je uspješno izrazio crtačku teksturu, ali u odnosu na prethodni rad riješena je na jednostavniji način. Rad je izrazito uredan. Kompozicija je složena i smišljeno organizirana na papiru.

Primjer manje uspješnog rada

Slika 18. Primjer manje uspješnog rada učenika 3. razreda

Ovaj rad izabrala sam kao primjer manje uspješnog rada jer se tijekom aktivnosti crtanja zatvorenim očima učenik nije mogao u potpunosti opustiti. Crtao je otvorenim očima pa se u radu može primijetiti manja razina spontanosti i slobode. Time je u radu predložen već unaprijed osmišljen motiv neobičnog bića. Iako je učenik nemotivirano pristupio rješavanju zadatka te u radu nije primijenio zadanu tehniku crtanja, ipak pri osmišljavanju motiva postignuta je maštovitost i originalnost. Crtež je vrlo uredan, no u izražavanju crtačke teksture slabije je primijenjena mogućnost korištenja likovne tehnike flomastera.

8.4. Četvrti razred

NASTAVNA JEDINICA

TEMA: Kompozicija

PODTEMA: Slobodan izbor

LIKOVNO PODRUČJE: Crtanje

LIKOVNI POJMOVI: Crte prema značenju, kontrast, dominacija

LIKOVNE TEHNIKE I MATERIJALI: Bijeli glatki papir, tuš i pero

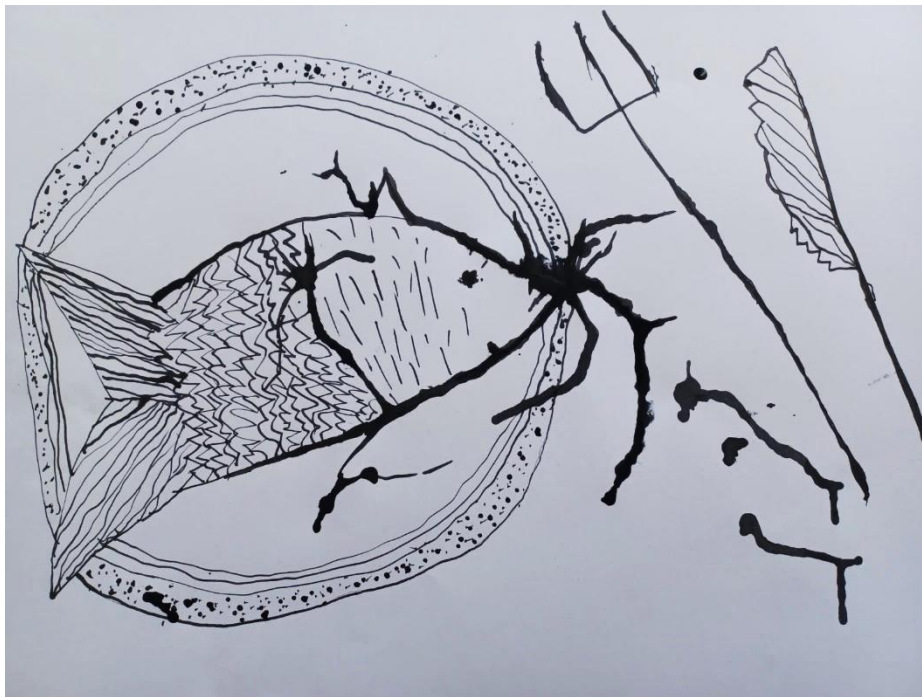
MOTIVACIJA

U okviru likovne teme Kompozicija četvrti se razred susreo sa crtama prema značenju, kontrastom i dominacijom. Sat likovne kulture započeo je demonstracijom likovne tehnike tuš i pera, a zatim je uslijedila motivacija ponavljanjem usvojenog sadržaja o pojmu crte. Učenici su odgovarali na postavljena pitanja: „Što je crta? Kako nastaje crta? Kakve sve crte postoje? Kako smo ih podijelili?“ Potom je uslijedilo upoznavanje učenika s novim nastavnim sadržajem. S obzirom da je za usvajanje pojma dominacije ključno poznavanje pojmova monotonije, harmonije i kontrasta učiteljica im najprije objašnjava te pojmove pomoću nacrtanih trokuta na ploči. Učenici uspoređuju trokute te uočavaju razlike među njima. Nakon toga učiteljica im objašnjava kako se naglašavanje određene ideje u crtežu osim oblicima može postići i koristeći se linijama. Na ploču zatim crta različite linije i pitanjima potiče učenike na uočavanje dominacije: „Po čemu se razlikuju ove linije? Koja linija vam najviše privlači pažnju? Kojom linijom biste istaknuli ideju nečega u crtežu?“ Potom je kroz tematsku interpretaciju, opisivanje likovno-jezičnog sadržaja i prepoznavanje likovnih tehnika provedena analiza odabranih likovnih djela Ambroza Testena, „*Slovenski kaput*“ i Pabla Picassa „*Portret Jacqueline*“. U cilju prepoznavanja ključnih likovnih pojmova učiteljica im postavlja sljedeća pitanja: „Što vam na ovom crtežu privlači pažnju? Po čemu se to ističe od ostatka crteža? Kako je umjetnik to postigao?“ Zatim je uslijedio razgovor o mašti. Kako bi zainteresirala učenike govori im poznatu izreku koja kaže da mašta može svašta te im postavlja pitanja: „Mislite li da i linija u mašti može svašta? Može li linija šetati? Što bi se dogodilo da prošetala?“ Pitanjem žele li i oni poslati jednu liniju u šetnju u učenicima budi znatiželju i uvodi ih u praktični zadatak čiji način izvođenja objašnjava na sljedeći način: „Danas ćemo se poigrati linijama, potaknut ćemo maštu i pokušati istražiti što se skriva iza nacrtanih linija. Crtat ćemo drugačijom tehnikom. Najprije ćete na papir kapnuti par kapi tuša te ga okretati u različitim smjerovima.

Nakon toga ćete u svojim linijama pronaći prepoznatljiv oblik, neobičan ili stvaran, a potom ga dovršiti doctavanjem. Dodajte mu detalje, a koristeći se izražajnim mogućnostima linije istaknite ono što ste u svojim linijama pronašli.“ Na kraju nastavnog sata provedeno je vrednovanje likovnih radova kroz sljedeća pitanja: „Što smo danas radili i kako? Sviđa li vam se ova tehnika?“ Čiji rad je najmaštovitiji? Što dominira u ovom crtežu? Kako je to postignuto? Jeste li zadovoljni sa svojim crtežima?“

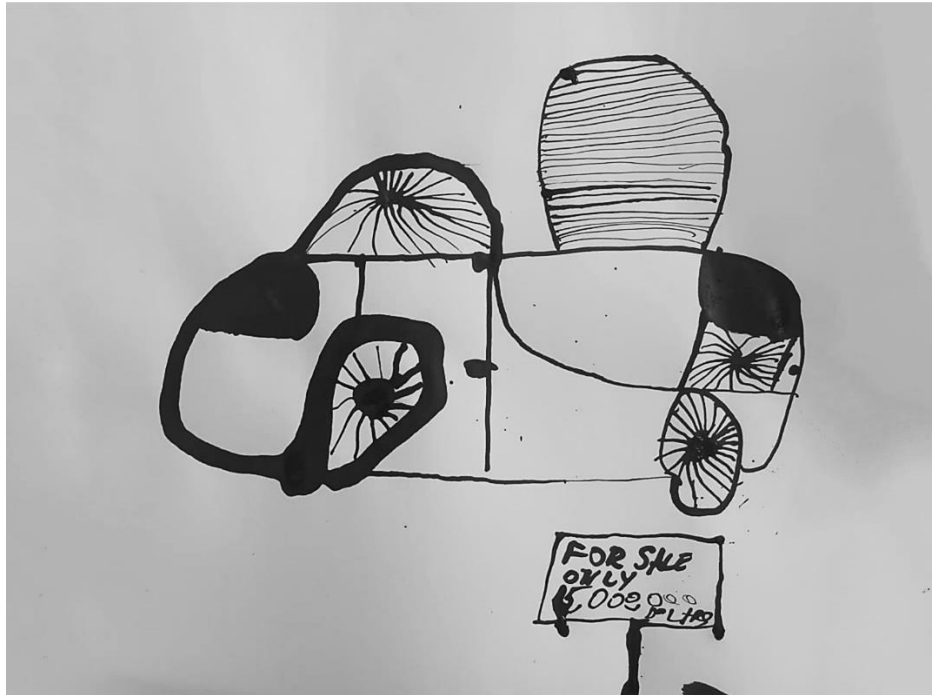
Primjer vrlo uspješnog rada

Slika 19. Primjer vrlo uspješnog rada učenice 4. razreda

Učenica je u potpunosti shvatila likovni zadatak. Koristeći se izražajnim mogućnostima linije uspješno je riješila likovni problem kontrasta i dominacije. Rješavanju zadatka pristupila je motivirano, odgovorno i marljivo. Izrazitu originalnost i maštovitost u radu učenica je postigla smjestivši motiv ribe na tanjur. Tijekom realizacije zadatka učenica je bila vrlo samostalna. U radu je izražena visoka estetska i tehnička kvaliteta rada.

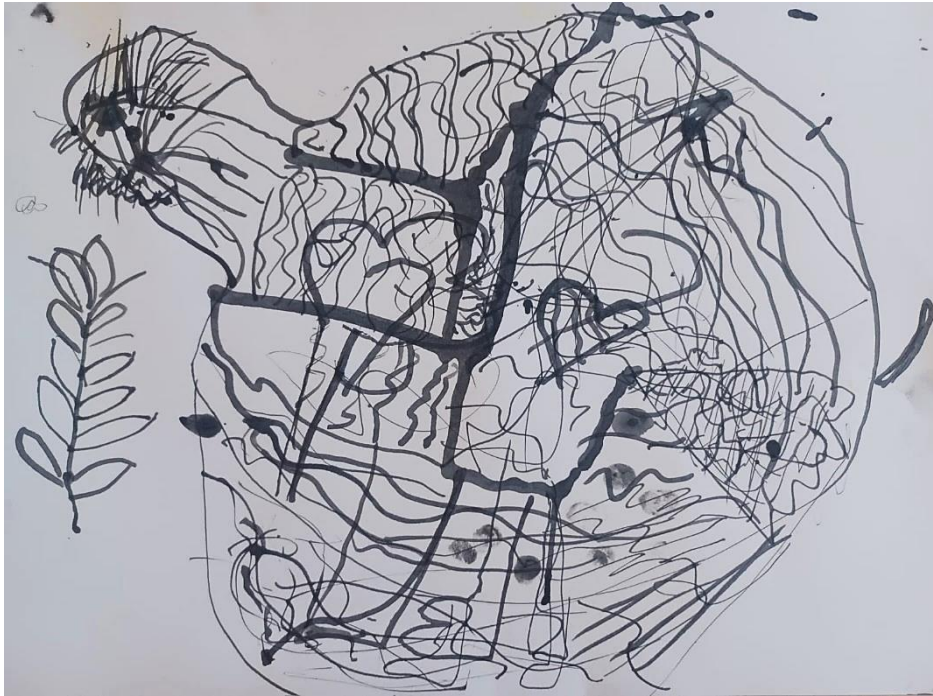
Primjer uspješnog rada

Slika 20. Primjer uspješnog rada učenika 4. razreda

Učenik je uspješno realizirao likovni zadatak. Linije nastale kapanjem tuša preoblikovao je u motiv automobila. Iako je ideja zanimljiva i originalna, u odnosu na prethodno analizirani rad ovdje je kompozicija jednostavna te je veći dio prostora papira ostao nepopunjen. Likovni problem kontrasta i dominacije riješen je na vrlo jednostavan način.

Primjer manje uspješnog rada

Slika 21. Primjer manje uspješnog rada učenice 4. razreda

Učenica je djelomično shvatila likovni zadatak, a tijekom rada trebalo ju je dodatno poticati i motivirati. Istražujući linije pronašla je motiv pokazavši time dozu maštovitosti. Kompozicija je smišljeno raspoređena na papiru, ali je izvedena lošom estetskom i tehničkom izvedbom. Može se uočiti kako je učenica ipak djelomično shvatila ključni likovni pojam kontrasta i dominacije, no zbog nedostatka motiviranosti i urednosti praktični likovni zadatak je manje uspješno realiziran.

9. RASPRAVA

Ovim se istraživanjem nastojalo utvrditi može li se i na koji način metoda asocijacijskog crteža primijeniti u nastavi likovne kulture kao poticaj u razvoju imaginativnih sposobnosti kod učenika. Provedenim likovnim aktivnostima željelo se otkriti u kojoj će se mjeri u dječjim crtežima ostvariti domišljatost, maštovitost i originalnost likovnog izraza ako im se u radu omogući spontanost i sloboda stvaranja. Za provedeno istraživanje u razredu najprije je trebalo osmisliti pripreme za izvođenje nastavnog sata čije je osmišljavanje zahtijevalo dosta vremena jer je metodu asocijacijskog crteža i koncept puštanja linije u šetnju trebalo inkorporirati u plan i program za svaki razred na što kreativniji način pazeći pri tome na odabir likovnih pojmova koje će djeca ponoviti ili usvojiti tijekom nastavnog sata i likovnu tehniku pomoću koje će se likovni zadatak realizirati. No, teškoće u pronalasku načina za ostvarivanje ideja mogu se zanemariti jer istraživanje se pokazalo uspješnim.

Učenici prvog razreda su metodom zatvorenih očiju crtali neobično biće. Promatranjem učenika tijekom aktivnosti i realizacije zadatka moglo se uočiti kako im je ova aktivnost bila zanimljiva te da su uživali u njoj. U izvršavanju likovnog zadatka i predočavanju dobivenih ideja bili su jako spori, ali zbog toga radovi su maštoviti i originalni.

Drugi je razred crtajući zatvorenih očiju pokušao vizualizirati pozadinske zvukove i glazbu. Različite glazbene vrste izabrane su pažljivo pazeći pri tome na različitost tempa, dinamike i ritma te trajanje aktivnosti koja nije smjela biti prekratka niti preduga kako bi se postigli različiti tragovi na papiru. Međutim, realizacija zadatka nije protekla po planu i očekivanju. Različitost glazbenih sastavnica nije predočena raznim vrstama crta po toku i karakteru već su učenici za to koristili samo brze i sporije pokrete ruke. Stoga, u motivaciji je trebalo više pažnje posvetiti načinima na koje se različite glazbene sastavnice mogu prikazati pomoću linija koristeći pri tome izražajne mogućnosti likovne tehnike olovke. U dovršavanju crteža i dodavanju detalja bili su jako zburnjeni. U nastalim linijama na papiru teško su pronalazili asocijacije, pa im je u radu bila potrebna stalna pomoć i poticaj. Crtanje uz glazbu bilo im je nešto novo jer tu tehniku nisu primjenjivali na dosadašnjim satovima likovne kulture. Ipak, vidljiv je pozitivan utjecaj glazbe na kontrolu svjesnosti izražavanja u postizanju opuštenosti i slobode u radu, buđenju asocijacija i stvaranju originalnih ideja.

Treći se razred najbolje snašao u pronalaženju i otkrivanju neobičnih bića i likova koji su se skrivali u dobivenim linijama. Crtanje zatvorenim očima bila im je prava zabava. Učenici su u potpunosti shvatili likovni zadatak, uživali su u aktivnosti i većina je učenika u realizaciji zadatka bila samostalna. Likovni radovi učenika mogu se ocijeniti kao najmaštovitiji. Odličnim osobnim rješenjima i domišljatošću u njima je ostvarena izrazita originalnost. Likovni zadatak realiziran je iznad očekivanja.

U četvrtom razredu primijenjena je drugačija tehnika slobodnog crtanja. Učenici su kapali nekoliko kapi tuša na papir, a zatim ga okretali u raznim smjerovima kako bi dobili spontane tragove. Iako je izabrana zahtjevnija crtačka tehnika, realizacija zadatka provedena je po planu. Većina učenika je u izvršavanju zadatka bila samostalna. Pojednim učenicima bila je potrebna pomoć i poticaj u pronalasku oblika u nastalim linijama.

Gledajući rezultate provedenih aktivnosti u cjelini može se zaključiti kako igra linijama kroz spontano i slobodno izražavanje utječe na razvoj mašte i kreativnosti i kod učenika. Spontanost linija ističe se kao glavni segment o kojem ovisi izražavanje originalnih ideja i pojava osobnih rješenja u dječjim crtežima. Učenički radovi nisu nastali na temelju unaprijed zamišljenih ideja i predodžbi već su izazvani snovima i maštom iz kojih su proizašle podsvjesne slike i asocijacije. Aktivnosti slobodnog crtanja izazvale su začuđenost, iznenađenost, smijeh i oduševljenje kod učenika, pa su se mogli čuti različiti dojmovi i komentari poput: „Predobro, imao sam osjećaj kao da sanjam.“ Ili „Ne mogu vjerovati! Što sam ja to nacrtao!“ Također, zanimljivo je spomenuti kako se u provedenom vrednovanju po završetku praktičnog zadatka kod učenika javilo spontano istraživanje linija i nastalih oblika u drugim radovima što je kod učenika izazvalo i probudilo dodatne asocijacije. Motiviranost i radost učenika tijekom aktivnosti, maštoviti radovi, pozitivni dojmovi na kraju provedenih nastavnih satova kao i unutarne zadovoljstvo s postignutim rezultatima dobri su pokazatelji da metoda asocijacijskog crteža može biti kvalitetan poticaj za kreativno izražavanje učenika.

10. ZAKLJUČAK

Unatoč uobičajenoj percepciji da su prvi dječji crteži besmisleni i bezvrijedni, ipak oni predstavljaju temeljni izvor spontanosti i slobode o kojima ovisi razvoj dječje kreativnosti i imaginacije. Prva dječja likovna ostvarenja nastaju kao čista ekspresija unutarnjih misli i osjećaja, a odlikuju se maštovitošću i originalnošću. Odrastanjem te se odlike dječjeg likovnog stvaralaštva počinju gubiti pa se one u dječjim radovima kasnije najteže i postižu. Njihov se izostanak obično javlja kao posljedica negativnog utjecaja društva koji djecu usmjerava različitim estetskim kriterijima, pravilima crtanja i konformističkom ponašanju. Time djeca sve više pribjegavaju realističnoj umjetnosti, teže perfekcionizmu i šablonskom prikazu što često dovodi do uniformnosti izraza, razočarenja, sumnjičavosti i odbojnosti prema likovnom izražavanju. Zbog toga u Likovnoj je kulturi potrebno njegovati drugačiji pristup koji će učenicima omogućiti slobodno stvaranje i otkrivanje onog skrivenog unutarnjeg „ja“ iz kojeg dolazi najprirodniji kreativni izraz.

Asocijacijski crtež kao nekonvencionalna metoda slobodnog i spontanog crtanja predstavlja sredstvo putem kojeg učenici bez ikakvih ograničenja i unaprijed zadanih ideja uvijek mogu stvoriti nešto novo, maštovito i originalno. Linija u šetnji, kao temeljni koncept ovog načina crtanja predstavlja kreativni alat koji kroz igru i uživanje u povlačenju linija učenicima dopušta otkrivanje podsvijesti i lakše kreativno izražavanje. Pozitivno razredno ozračje na provedenim nastavnim satovima te maštovitost i originalnost koja se mogla uočiti u analiziranim likovnim radovima dokazuju da je metoda asocijacijskog crteža učinkovita u poticanju imaginacije kod učenika. Ključno je da učitelji prepoznaju važnost ove metode u dječjem izražavanju jer upotrebom spontanog i slobodnog crtanja učenike se udaljava od straha u izražavanju, predrasuda, naučene kontrole, ukalupljenih ideja, ograničenja i racionalnosti, a približava ih se divergentnom razmišljanju, nesvjesnom stvaranju, ekspresivnosti i slobodi likovnog izražavanja. Na taj način potiče se razvoj imaginativnih sposobnosti kod učenika, a to vodi k ostvarenju jednog od primarnih ciljeva likovnog odgoja i obrazovanja.

11. LITERATURA

1. Arnason, H. H., (2009). *Povijest moderne umjetnosti*. Stanek d.o.o., Varaždin
2. Balić Šimrak, A. (2010). Predškolsko dijete i likovna umjetnost. *Dijete, vrtić, obitelj*, Vol.16-17. (broj 62-63/prosinac). str. 2-8.
3. Belamarić, D. (1986). *Dijete i oblik*, Zagreb: Školska knjiga
4. Kroflin, L., Nola, D., Posilović, A., Supek, R. (1987). *Dijete i kreativnost*. Zagreb: Globus.
5. Bodulić, V. (1982). *Umjetnički i dječji crtež*. Zagreb: Školska knjiga
6. Damjanov, J. (1991). *Vizualni jezik i likovna umjetnost*. Zagreb: Školska knjiga
7. Dejanović, S. (2023). *Crtačke tehnike u razrednoj nastavi*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet
<https://zir.nsk.hr/islandora/object/ufzg%3A3899/datastream/PDF/view>   Pristupljeno 29.3. 2023.
8. Encyclopedia Britannica, History of drawing, 2023
<https://www.britannica.com/art/drawing-art/History-of-drawing>   Pristupljeno 23.3. 2023.
9. Finci, P. (2009). *Imaginacija*. Zagreb: Antibarbarus
10. Grgurić, N., Jakubin. M. (1996). *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje*, Zagreb: Educa
11. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013-2023. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/crtez> Pristupljeno: 22.3.2023.
12. Huzjak, M. (2002). *Učimo gledati 1-4: priručnik likovne kulture za nastavnike razredne nastave*. Zagreb: Školska knjiga
13. Huzjak, M. (2013). Metoda analitičkoga promatranja u razvoju dječjega crteža. *Croatian Journal of Education*, 15 (Sp.Ed.1), 81-98.
14. Jakubin, M. (2003). *Vodič kroz povijest umjetnosti, vremenska lenta*. Zagreb: Školska knjiga
15. Jakubin, M. (1999). *Likovni jezik i likovne tehnike*, Zagreb: Educa
16. Lapaine, M. (1998). *Crtež u znanosti*, Zagreb: Geodetski fakultet sveučilišta
17. Maclagan, D. (2014). *Line let loose: Scribbling, doodling and automatic drawing*. Reaction books. London
18. Matić, A. (2021). *Fragmenti o djetinjstvu*, Zagreb: Novi redak

19. Paul Klee: A line is a dot that went for a walk. <https://hicarquitectura.com/2023/03/paul-lee-a-line-is-a-dot-that-went-for-a-walk/> Pristupljeno 8.12.2023.
20. Peić, M. (1991). *Pristup likovnom djelu*, Zagreb: Školska knjiga
21. Pivac, D. (2016). Poticanje dječjeg likovnog stvaralaštva i mašte u komunikaciji s kulturnom baštinom. *Školski vjesnik*. Vol.65 (tematski broj/svibanj). str. 347-356.
22. Richter, M. (2015). *Metoda metafore u nastavi likovne kulture*. *Acta Iadertina*, 12 (2), 0-0.
23. Stevanović, M. (1998). *Modeli stvaralaštva*, Varaždinske toplice: Tonimir
24. Škrabina, D. (2013). *Art terapija i kreativnost; Multidimenzionalni pristup u odgoju, obrazovanju, dijagnostici i terapiji*. Zagreb: Veble comerce
25. Vygotsky, L.S. (2004). Imagination and Creativity in Childhood. *Journal of Russian and East European Psychology*, vol. 42, no. 1, 7–97. Preuzeto s: https://www.researchgate.net/publication/266316472_Imagination_and_Creativity_in_Childhood

12. POPIS ILUSTRACIJA

Slika 1. Udarno, titrajno i kružno risanje (Grgurić i Jakubin, 1996: 35).....	12
Slika 2. Prikaz ljudskog lika, veće bogatstvo detalja, olovka (6,5 g.) (Grgurić i Jakubin, 1996:53)	14
Slika 3. „Obitelj za stolom“. Olovka (dijete 8 g.) (Grgurić i Jakubin, 1996: 57)	15
Slika 4. „Motiv iz Zagreba“. Lavirani tuš (dijete 11 g.) (Grgurić i Jakubin, 1996: 68).....	16
Slika 5. Struktura ljudske psihe (Huzjak, 2002: 36).....	25
Slika 6. Joan Miró. Hommage a Miró, 1972 Dostupno na: https://www.masterworksfineart.com/artists/joan-miro/lithograph/hommage-a-miro-1972/id/W-5978 (Pristupljeno: 1.12.2023.).....	27
Slika 7. Madge Gill. Three Woman with Baby, 1947 Dostupno na: https://rawvision.com/blogs/articles/articles-beyond-doodle (Pristupljeno:1.12.2023.)	29
Slika 8. André Masson, Automatsko crtanje. 1924 Dostupno na: https://hmn.wiki/bs/Surrealist_automatism (Pristupljeno: 3.12.2023.).....	31
Slika 9. Paul Klee: Architectural Review, 1956 (Dostupno na: https://hicarquitectura.com/2023/03/paul-klee-a-line-is-a-dot-that-went-for-a-walk/) (Pristupljeno: 8.12.2023.)	32
Slika 10. Primjer vrlo uspješnog rada učenika 1. razreda.....	37
Slika 11. Primjer uspješnog rada učenika 1. razreda.....	38
Slika 12. Primjer manje uspješnog rada učenice 1. razreda.....	39
Slika 13. Primjer vrlo uspješnog rada učenika 2. razreda.....	41
Slika 14. Primjer uspješnog rada učenika 2. razreda.....	42
Slika 15. Primjer manje uspješnog rada učenika 2. razreda	43
Slika 16. Primjer vrlo uspješnog rada učenika 3. razreda.....	45
Slika 17. Primjer uspješnog rada učenika 3. razreda.....	46
Slika 18. Primjer manje uspješnog rada učenika 3. razreda	47
Slika 19. Primjer vrlo uspješnog rada učenice 4. razreda.....	49
Slika 20. Primjer uspješnog rada učenika 4. razreda.....	50
Slika 21. Primjer manje uspješnog rada učenice 4. razreda.....	51

13. POPIS TABLICA

Tablica 1. Kriteriji vrednovanja.....	34
---------------------------------------	----

57

14.PRILOZI

PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE	
Ime i prezime studenta:	Tea Omrčen
Razred:	1.
Datum izvedbe:	2024.
Tema:	Vidljivo-nevidljivo
Podtema:	Neobično biće
Odgojno obrazovni ishodi:	<p>OŠ LK A.1.1. Učenik prepoznaje umjetnost kao način komunikacije i odgovara na različite poticaje likovnim izražavanjem (koristi likovni jezik i iskustvo usmjerenog opažanja).</p> <p>OŠ LK A.1.2. Učenik demonstrira poznavanje osobitosti različitih likovnih materijala i postupaka pri likovnom izražavanju (upotrebljava likovne materijale i postupke u svrhu izrade svog likovnog djela).</p> <p>OŠ LK B.1.1. Učenik razlikuje likovno i vizualno umjetničko djelo te prepoznaje osobni doživljaj, likovni jezik i tematski sadržaj djela (povezuje djelo s vlastitim iskustvom, opisuje materijale i postupke, likovne elemente ,te tematski sadržaj djela).</p> <p>OŠ LK B.1.2. Učenik uspoređuje svoj likovni ili vizualni rad i radove drugih učenika te opisuje svoj rad i vlastiti doživljaj stvaranja (opisuje i uspoređuje likovne ili vizualne radove prema kriterijima).</p> <p>OŠ LK C.1.2. Učenik povezuje neki od aspekata umjetničkog djela s iskustvima iz svakodnevnog života te društvenim kontekstom (povezuje neki od aspekata umjetničkog djela (likovni, vizualni i tematski sadržaj) s iskustvom iz svakodnevnog života i svoje okoline).</p>
Odgojno-obrazovna očekivanja međupredmetnih tema:	<p>uku A.1.3.Učenik spontano i kreativno oblikuje i izražava svoje misli i osjećaje pri učenju i rješavanju problema</p> <p>uku A.1.4. Učenik oblikuje i izražava svoje misli i osjećaje.</p> <p>osr A.1.3. Razvija svoje potencijale.</p> <p>osr B.1.2. Razvija komunikacijske kompetencije.</p> <p>pod A.1.1. Primjenjuje inovativna i kreativna rješenja.</p>
Odgojno-obrazovni ishodi drugih nastavnih predmeta:	<p>OŠ HJ A.1.1. Učenik razgovara i govori u skladu s jezičnim razvojem izražavajući svoje potrebe, misli i osjećaje</p> <p>PID OŠ A.1.1. Učenik uspoređuje organiziranost u prirodi opažajući neposredni okoliš.</p>

	MAT OŠ C.1.2. Crta i razlikuje ravne i zakrivljene crte.		
Likovno područje:	Crtanje		
Likovni pojmovi:	Točka, crta, crtež		
Motiv:	Neobično biće		
Likovne tehnike i materijali:	Bijeli papir, crni flomaster		
Umjetnička djela:	Osvaldo Cavandoli: La Linea, animirani film, Paul Klee: „Was fehlt ihm“, 1930.		
Načini rada:	prema promatranju	nakon promatranja	prema sjećanju
	prema zamišljanju	prema izmišljanju	
Oblici rada:	frontalni	individualni	rad u parovima
	grupni		
Nastavne metode (uvodni i završni dio sata):	analitičko promatranje	demonstracija	razgovor
	usmeno izlaganje	metoda scenarija	rad s tekstom
Nastavne metode (realizacija):	kombiniranje	variranje	građenje
	razlaganje		
Nastavna sredstva i pomagala:	Ploča, kreda, projektor, Power point prezentacija		

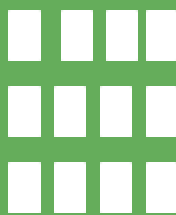
PLAN PLOČE

TOČKA I CRTA

• •••••••••

Crta je točka koja je otišla u šetnju.

Učenički radovi

ARTIKULACIJA NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE

ETAPE NASTAVNOG SATA	UČITELJ	UČENIK
Priprema (5min)	<p>Učiteljica učenicima dijeli mape te im govori da iz svojih mapa izvade bijeli glatki papir te da ostale papire zajedno s mapom stave ispod klupe. Potom im govori da papir okrenu okomito te da iz svojih torba izvade flomastere. Pričvršćuje papir na ploču magnetima na kojem će izvesti demonstraciju likovne tehnike. Zatim pali LCD projektor.</p> <p>Učiteljica učenicima demonstrira likovnu tehniku kojom će raditi.</p> <p>„Flomasterima crtamo crte. Bez obzira na pritisak on uvijek daje liniju jednake debljine. Ako želimo postići deblje linije onda se moramo poslužiti i debljim flomasterima. Ako gusto nanižemo crte dobit ćemo plohu. Međutim, tako se možemo izražavati samo na manjim oblicima, jer raditi velike plohe flomasterima može biti mukotrpno. Nakon upotrebe flomastere moramo zatvoriti kako ne bi ishlapili.“</p>	<p>Učenici pripremaju svoja sredstva za rad.</p> <p>Učenici prate demonstraciju.</p>
Motivacija (12-15min)	<p>Učiteljica započinje motivaciju crtanjem točke na ploču i pita učenike: „Što vidite?“ „Kako nastaje točka?“ Mislite li da točka može šetati? „Što bi se dogodilo kada bi prošetala po ploči?“</p> <p>Učiteljica crta gusto nanizane točke i pita učenike: „Što smo sada dobili? Slažete li se da je crta točka koja je otišla u šetnju?“</p> <p>Zapisuje to na ploču.</p>	<p>Odgovaraju na pitanja.</p> <p>Sudjeluju u razgovoru.</p>

	<p>Pita učenike: „U kojim smjerovima linija može šetati? Možete li mi to pokazati rukama po zraku?“</p> <p>Možete li u razredu pronaći crte?</p> <p>Gdje još u prirodi možemo uočiti crte?</p> <p>Pomoću prezentacije učenicima pokazuje fotografije na kojima još mogu uočiti crtu kao trag kretanja i pojave u prirodi.</p> <p>Razgovara s učenicima o animiranom filmu: „Znate li što je animirani film? Gledate li ih? Zašto ih volite gledati? Na početku ste rekli da je animirani film isto što i crtić, to bi značilo da je takav film nacrtan. To je u stvarnosti tako. Što mislite može li se samo linijom dobiti umjetničko djelo, odnosno animirani film? Sada ćemo pogledati jedan animirani film u kojem je glavni lik linija.“</p> <p>Učiteljica pomoću prezentacije pokazuje animirani film La linea.</p> <p>Provjeravam je li učenicima poznat ovaj animirani film.</p> <p>Pitam učenike: Jeste li gledali ovaj animirani film? Sviđa li vam se? O čemu pripovijeda? Kako je prikazan glavni lik? Zajedno s učenicima zaključuje kako se linijom kao jedinim elementom može stvoriti umjetničko djelo.</p> <p>Pita učenike: „Kako se naziva likovno djelo sastavljeno samo od linija?“</p> <p>Na prezentaciji pokazuje crtež Paula Kleea: Was Fehlt ihm, 1930.</p>	<p>P</p> <p>Pokazuju rukama različite smjerove u kojim se linija može lretati.</p> <p>Sudjeluju u razgovoru.</p> <p>Sudjeluju u razgovoru.</p> <p>Sudjeluju u razgovoru.</p> <p>Crtež.</p>
--	---	--

	<p>Pita učenike: „Što vidite na ovom crtežu? Je li crtež nacrtan s jednom ili više linija? Po čemu je neobičan? Možemo li ovakvo biće pronaći u stvarnom svijetu?“</p> <p>Objašnjava kako se ovo biće nalazi u svijetu mašte te da je umjetnik često crtao bića koje je sanjao. Objasnjava kako ljudi ponekad mogu sanjati bića koja u stvarnom svijetu ne postoje. Pita učenike: „Jeste li i vi sanjali neobična bića? Može li mi ga netko opisati?“</p>	<p>Sudjeluju u razgovoru.</p>
<p>Najava praktičnog likovnog zadatka (2 min)</p>	<p>Učiteljica najavljuje zadatak:</p> <p>„Danas ćemo crtati neobično biće. No, na malo drugačiji način. S obzirom da moramo aktivirati našu maštu crtati ćemo zatvorenih očiju. Naše linije odlučile su krenuti u šetnju pa ćete najprije postaviti olovke na papir i označiti odakle će vaša linija krenuti, a zatim ćete crtati crte na papiru brojeći 10 sekundi. Na moj znak vi ćete stati i otvoriti oči, a zatim ćete svoje crteže razmijeniti s prijateljem u klupi. Zadatak je da u linijama pokušate pronaći neobično biće iz vaše mašte. Kada vam se čini da ste ga pronašli dodajte mu završne detalje oči, ruke, noge, perje, krila, sve ono što ste zamislili da vaše neobično biće ima.“</p> <p>„Može li netko ponoviti zadatak?“</p>	<p>Učenici prate učiteljevu najavu.</p> <p>Netko od učenika ponavlja kako glasi praktični likovni zadatak.</p>
<p>Realizacija praktičnog likovnog</p>	<p>Učiteljica obilazi učenike, u slučaju javljanja poteškoća pristupa učeniku (individualizirani pristup). Učeniku po potrebi ponavlja demonstraciju, praktični likovni zadatak te ga</p>	<p>Učenici izvode praktični likovni zadatak.</p>

zadatka (20 min)	po potrebi potiče alternativnim pitanjima. Upozorava ih da ne drže čvrsto flomaster.	
Vrednovanje (5min)	<p>Učiteljica učeničke radove stavlja na ploču te okuplja učenike oko radova.</p> <p>Učiteljica pita:</p> <p>„Što smo danas radili i kako?“</p> <p>„O čemu ste razmišljali dok ste crtali?“</p> <p>„Sviđa li vam se ovakav način crtanja?“</p> <p>„Jesu li svi ispunili današnji zadatak?“</p> <p>„Koji rad je najmaštovitiji i zašto?“</p> <p>„Po čemu su različita ova dva rada? Ima li sličnih radova?“</p> <p>„U koji rad je uloženo najviše truda?“</p>	Sudjeluju u razgovoru.
KOMENTARI		

PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE	
Ime i prezime studenta:	Tea Omrčen
Razred:	2.
Datum izvedbe:	2024.
Tema:	Osjeti i osjećaji
Podtema:	Moj doživljaj glazbe
Odgojno obrazovni ishodi:	<p>OŠ LK A.2.1. Učenik likovnim i vizualnim izražavanjem interpretira različite sadržaje.</p> <p>OŠ LK A.2.2. Učenik demonstrira poznavanje osobitosti različitih likovnih materijala i postupaka pri likovnom izražavanju.</p> <p>OŠ LK B.2.1. Učenik opisuje likovno i vizualno umjetničko djelo povezujući osobni doživljaj, likovni jezik i tematski sadržaj djela.</p> <p>OŠ LK B.2.2. Učenik uspoređuje svoj likovni ili vizualni rad te radove drugih učenika i opisuje vlastiti doživljaj stvaranja.</p>
Odgojno-obrazovna očekivanja međupredmetnih tema:	<p>osr A.1.1. Razvija sliku o sebi</p> <p>pod A.1.1. Primjenjuje inovativna i kreativna rješenja.</p>
Odgojno-obrazovni ishodi drugih nastavnih predmeta:	<p>OŠ HJ A.2.1. Učenik razgovara i govori u skladu s temom iz svakodnevnoga života i poštuje pravila uljudnoga ophođenja.</p> <p>PID OŠ A.2.1. Učenik uspoređuje organiziranost u prirodi i objašnjava važnost organiziranosti.</p> <p>MAT OŠ C.2.1. Opisuje i crta dužine.</p> <p>OŠ GK A.2.2. Učenik temeljem slušanja, razlikuje pojedine glazbeno-izražajne sastavnice.</p>
Likovno područje:	Crtanje
Likovni pojmovi:	Crta, crte po toku i karakteru
Motiv:	Moj doživljaj glazbe
Likovne tehnike i materijali:	Bijeli hrapavi papir, olovka

Umjetnička djela:	Edward Munch: „Krik“, 1893., Jackson Pollock, „Untitled“, 1950.		
Načini rada:	prema promatranju	nakon promatranja	prema sjećanju
	prema zamišljanju	prema izmišljanju	
Oblici rada:	frontalni	individualni	rad u parovima
	grupni		
Nastavne metode (uvodni i završni dio sata):	analitičko promatranje	demonstracija	razgovor
	usmeno izlaganje	metoda scenarija	rad s tekstom
Nastavne metode (realizacija):	kombiniranje	variranje	građenje
	razlaganje		
Nastavna sredstva i pomagala:	Ploča, kreda, projektor, računalo, zvučnici, Power point prezentacija		

PLAN PLOČE

ARTIKULACIJA NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE

ETAPE NASTAVNOG SATA	UČITELJ	UČENIK
Priprema (5min)	<p>Učiteljica učenicima dijeli mape te im govori da iz svojih mapa izvade bijeli hrapavi papir te da ostale papire zajedno s mapom stave ispod klupe. Potom im govori da na stol pripreme olovke. Zatim pali LCD projektor.</p> <p>Demonstrira na ploči kako se crta olovkom. Naglašava način crtanja: „Ako olovku držimo uspravno i slabije pritisnemo na podlogu, dobit ćemo tanke crte svjetlijeg tona. Suprotno tome, ako je nagnemo u stranu i jače je pritisnemo na podlogu, stvaramo deblje crte tamnijeg tona. Pri tome, treba voditi računa o pritisku, jer ako je prejak može doći do bušenja papira. Olovka se briše gumicom, ne razmazuje se prstima.“</p>	<p>Učenici pripremaju svoja sredstva za rad.</p> <p>Učenici prate demonstraciju.</p>
Motivacija (12-15min)	<p>Učiteljica započinje motivaciju igrom pomoću koje će učenici ponoviti svojstva crta, odnosno crte po toku i karakteru.</p> <p>Na ploču je nacrtala različite crte po toku i karakteru i pored njih postavila papiriće na kojima su crte po toku i karakteru napisane riječima (izlomljena, ravna, isprekidana, debela, tanka, duga, kratka, zakrivljena, itd.), ali pri tome njihov je raspored pomiješala. Zadatak učenika je poredati riječi tako da odgovaraju nacrtanoj crti. Jedan po jedan učenik izlazi na ploču te pokušava pronaći naziv koji odgovara nacrtanoj crti.</p>	<p>Sudjeluju u igri.</p>

	<p>Učiteljica govori kako su na ovaj način ponovili vrste crta. Učiteljica pita: „Koja svojstva crta poznajete?“</p> <p>„To su tok i karakter crta. Crte po toku mogu biti ravne, zakrivljene, izlomljene, a po karakteru isprekidane, pune, tanke, debele, kratke, duge itd.“</p> <p>Pita učenike: „Možete li u razredu pronaći različite crte po toku i karakteru? Gdje još u prirodi i okolini možemo uočiti crte?“</p> <p>Pomoću prezentacije pokazuje umjetničko djelo Edwarda Muncha: Krik te zajedno s učenicima razgovara i opisuje što je prikazano, kako se umjetnik izrazio te promatraju i uočavaju crte po toku i karakteru. „Opišite crte na slici. Kakav im je tok, a kakav karakter?“</p> <p>Zatim pita učenike: Kakve osjećaje u vama budi ova slika? Što mislite mogu li se linijama prikazati osjećaji? Kako bi izgledala sretna linija, a kako tužna?</p> <p>Učiteljica na prezentaciji pokazuje crtež tušem Jacksona Pollocka i pita učenike: „Što vidite? Kakve linije uočavate? Koje osjećaje u vama budi ovaj crtež prikazan debelim, energičnim potezima?</p> <p>Suprotno tome kakve osjećaje u vama bude tanke valovite i razigrane linije?“</p>	<p>Sudjeluju u razgovoru.</p> <p>Pronalaze crte po toku i karakteru.</p> <p>Sudjeluju u analizi umjetničkog djela.</p> <p>Učenici sudjeluju u razgovoru.</p>
--	--	--

	<p>Učiteljica se zadržava na Pollockovom crtežu i pita učenike: „Možete li u ovom crtežu prepoznati sliku?“</p> <p>Objašnjava kako se radi o apstraktnoj umjetnosti te da crtež zapravo prikazuje glazbu koju je umjetnik slušao dok je crtao. Objasni pojam apstraktno povezujući ga sa snovima, osjećajima i maštom.</p> <p>Zajedno s učenicima razgovara na koje se načine glazbeno-izražajne sastavnice mogu prikazati u umjetnosti.</p> <p>Pita učenike: „Koja su obilježja glazbe?“</p> <p>To su ugođaj, ritam, tempo, dinamika. Kakav ritam može biti u glazbi? Kakvim potezima možemo prikazati brz, a kakvim spor ritam? Kako biste linijama prikazali duboke tonove, glasnu glazbu?</p>	<p>Pažljivo slušaju.</p> <p>Sudjeluju u razgovoru.</p>
<p>Najava praktičnog likovnog zadatka (2 min)</p>	<p>Učiteljica najavljuje praktični zadatak: „Danas ćemo crtati na malo drugačiji način, odnosno kako nešto čujemo i doživljavamo. Koristeći različite linije po toku i karakteru pokušat ćete odgovoriti na zvukove i glazbu koju čujete. Pokušajte se opustiti i zamisliti da vidite linije koje predstavljaju te zvukove. Kako biste se u potpunosti opustili crtati ćete zatvorenih očiju. Dopustite svojim linijama da šetaju po cijeloj plohi papira i pri tome nemojte podizati ruku s papira. Nakon nekoliko trenutaka otvorit ćete oči i pogledati oblike koje ste stvorili. Možete im dodati detalje koristeći se različitim crtama po toku i karakteru.“</p> <p>„Može li mi netko ponoviti zadatak?“</p>	<p>Učenici prate učiteljevu najavu.</p> <p>Netko od učenika ponavlja kako glasi praktični likovni zadatak.</p>

<p>Realizacija praktičnog likovnog zadatka (20 min)</p>	<p>Učiteljica na računalu pušta različite instrumentalne skladbe (mirne, brze, spore, dramatične). Obilazi učenike, u slučaju javljanja poteškoća pristupa učeniku koristeći individualizirani pristup. Učeniku po potrebi ponavlja demonstraciju, praktični likovni zadatak te im pomaže uz pomoć alternativnih pitanja. Podsjeća ih što je bio likovni zadatak.</p>	<p>Izvode praktični likovni zadatak.</p>
<p>Vrednovanje (5min)</p>	<p>Učiteljica učeničke radove stavlja na ploču te traži od učenika da zajednički prokomentiraju radove.</p> <p>„Što ste danas radili?“</p> <p>„Kako ste crtali?“</p> <p>„Kakav je osjećaj crtati bez da imate ikakav cilj što želite nacrtati?“</p> <p>„Je li vam zanimljiv ovakav način crtanja?“</p> <p>„Kakve sve crte po toku i karakteru možemo uočiti?“</p> <p>„Čiji rad je najmaštovitiji?“</p> <p>„Podsjećaju li vas neki tragovi i oblici na nešto stvarno u prirodi i okolini?“</p> <p>„Sviđaju li vam se crteži?“</p> <p>„Jesu li svi ispunili današnji zadatak?“</p>	<p>Sudjeluju u razgovoru.</p>
<p>KOMENTARI</p>		

PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE			
Ime i prezime studenta:	Tea Omrčen		
Razred:	3.		
Datum izvedbe:	2024.		
Tema:	Svijet u meni		
Podtema:	Otkrivam oblike u linijama		
Odgojno obrazovni ishodi:	<p>OŠ LK A.3.1. Učenik likovnim i vizualnim izražavanjem interpretira različite sadržaje</p> <p>OŠ LK A.3.2. Učenik demonstrira fine motoričke vještine upotrebom različitih likovnih materijala i postupaka u vlastitom likovnom izražavanju.</p> <p>OŠ LK B.3.1. Učenik povezuje likovno i vizualno umjetničko djelo s osobnim doživljajem, likovnim jezikom i tematskim sadržajem djela.</p> <p>OŠ LK B.3.2. Učenik uspoređuje svoj likovni ili vizualni rad i radove drugih učenika te opisuje vlastiti doživljaj stvaranja.</p>		
Odgojno-obrazovna očekivanja međupredmetnih tema:	<p>uku A.2.3. Učenik se koristi kreativnošću za oblikovanje svojih ideja i pristupa rješavanju problema.</p> <p>pod A.2.1. Primjenjuje inovativna i kreativna rješenja.</p>		
Odgojno-obrazovni ishodi drugih nastavnih predmeta:	OŠ HJ A.3.1. Učenik razgovara i govori tekstove jednostavne strukture.		
Likovno područje:	Crtanje		
Likovni pojmovi:	Crte po toku i karakteru, površina, crtačka tekstura		
Motiv:	Slobodan izbor		
Likovne tehnike i materijali:	Bijeli papir, flomasteri		
Umjetnička djela:	Vincent Van Gogh, „Zvezdana noć“, 1889., Albrecht Dürher: „Nosorog“, 1515.		
Načini rada:	prema promatranju	nakon promatranja	prema sjećanju
	prema zamišljanju	prema izmišljanju	

Oblici rada:	frontalni	individualni	rad u parovima
	grupni		
Nastavne metode (uvodni i završni dio sata):	analitičko promatranje	demonstracija	razgovor
	usmeno izlaganje	metoda scenarija	rad s tekstem
Nastavne metode (realizacija):	kombiniranje	variranje	građenje
	razlaganje		
Nastavna sredstva i pomagala:	Ploča, kreda, projektor, Power point prezentacija		

PLAN PLOČE

CRTAČKA TEKSTURA

Učenički radovi

ARTIKULACIJA NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE

ETAPE NASTAVNOG SATA	UČITELJ	UČENIK
Priprema (5min)	<p>Učiteljica učenicima dijeli mape te im govori da iz svojih mapa izvade bijeli glatki papir te da ostale papire zajedno s mapom stave ispod klupe. Potom im govori da papir okrenu okomito te da na stol pripreme flomastere kojima će crtati. Pričvršćuje papir na ploču magnetima na kojem će izvesti demonstraciju likovne tehnike. Zatim pali LCD projektor.</p> <p>Demonstrira na ploči likovnu tehniku flomastera. „Flomasterima crtamo crte. Bez obzira na pritisak on uvijek daje liniju jednake debljine. Ako želimo postići deblje linije onda se moramo poslužiti i debljim flomasterima. Ako gusto nanižemo crte dobit ćemo pluhu. Međutim, tako se možemo izražavati samo na manjim oblicima, jer raditi velike plohe flomasterima može biti mukotržno. Nakon upotrebe flomastere moramo zatvoriti kako ne bi ishlapili.“</p> <p>Uz demonstraciju ponavlja crte po toku i karakteru.</p>	<p>Učenici pripremaju svoja sredstva za rad.</p> <p>Učenici prate demonstraciju.</p>
Motivacija (12-15min)	<p>Učiteljica je na sat donijela predmete s različitim površinama kamen, jabuku, naranču, koru od drveta. Proziva nekog od učenika koji će ih opipati te pokušati opisati što osjeća pod rukom.</p>	<p>Učenik dodiruje i opisuje različite površine.</p>

	<p>Učiteljica objašnjava kako su dodirivali različite površine.</p> <p>Objašnjava pojam površine: „Površina je vanjski izgled plohe. Vanjski svijet doživljavamo putem svih svojih osjetila, a površinu osim okom, možemo doživjeti i dodirom, iz promjena na svojoj koži.</p> <p>Karakter površine, odnosno osobine površine nazivamo teksturom. Sve površine koje vidimo nas zanimaju jer ih u likovnim djelima želimo na neki način dočarati. Ako površinu prikazujemo točkama i crtama onda takve crte nazivamo crtačkom teksturom.</p> <p>Traži dobrovoljca koji će točkama i linijama pokušati prikazati površinu jabuke i površinu kore od drveta.</p> <p>Razgovara s učenicima gdje još u prirodi mogu uočiti različite površine.</p> <p>Na prezentaciji pokazuje umjetničko djelo Vincenta Van Gogha: „Zvezdana noć“, 1889. i postavlja pitanja: Kojim se crtačkim elementima umjetnik koristio? Uočimo teksture na površini oranica, šuma, oblaka i neba. Kako su raspoređene crte na nebu? Može li mi netko pokazati gdje ima više crta, a gdje manje? Što prema tome zaključujete o tim plohama?</p>	<p>Pažljivo slušaju.</p> <p>Sudjeluju u razgovoru.</p> <p>Sudjeluju u analizi umjetničkog djela.</p>
--	--	--

	<p>Objašnjava: „Točke i crte mogu biti skupljene i raspršene. Skupljene točke i crte prikazuju tamniju površinu, a raspršene ili rijetke svjetliju površinu.“</p> <p>Zatim na prezentaciji pokazuje umjetničko djelo Albrechta Durhera: „Nosorog“, 1515. Zajedno s učenicima razgovara i opisuje što je prikazano, kako se umjetnik izrazio te promatraju i uočavaju teksturne crte. Postavlja im pitanja: Kakva je koža nosoroga? Po čemu to zaključujete? Pokaži skupljene i raspršene crtačke teksture na umjetničkom djelu.</p> <p>Učiteljica zatim s učenicima razgovara o površinama koje ne mogu opipati nego samo doživjeti osjetilom vida, jer su promjenjive i nisu čvrste. Razgovara o oblacima: Kakva vam se čini površina oblaka?</p> <p>Zatim ih pita: „Jeste li ikada tražili prepoznatljive oblike u oblacima? Ako pogledamo oblake netko može vidjeti oblik psa, iako pas nije na nebu ili ako pogledamo zvijezde netko će možda vidjeti oblik ptice, iako ptica nije na nebu.“ Učiteljica na prezentaciji pokazuje fotografije oblaka na kojima učenici otkrivaju različite oblike.</p>	<p>Pažljivo slušaju.</p> <p>Sudjeluju u analizi umjetničkog djela.</p> <p>Sudjeluju u razgovoru.</p> <p>Pronalaze različite oblike.</p>
--	---	---

<p>Najava praktičnog likovnog zadatka (2 min)</p>	<p>Učiteljica najavljuje i objašnjava način izvođenja praktičnog zadatka: „Istraživali smo različite oblike u oblacima. Sada ćemo se poigrati linijama i pokušati otkriti koji se oblici iza njih skrivaju. S obzirom da moramo probuditi maštu potrebna nam je drugačija tehnika crtanja, pa ćemo crtati zatvorenih očiju i pustiti linije u šetnju. Pokušajte se opustiti i ne razmišljati o onome što želite nacrtati. Prvo ćete odrediti odakle će vaša linija krenuti u šetnju, a to može biti na bilo kojem dijelu papira, a onda se vaše linije mogu uvijati, okretati, prelaziti jedna preko druge po cijelom papiru. No, važno je da pri tome ne podižete ruku s papira. Kada budete sigurni da ste gotovi otvorit ćete oči te pomno promotriti dobiveni crtež. U svojim linijama pokušat ćete pronaći zamišljeni lik ili nešto stvarno što postoji u svijetu, prirodi i okolini koja vas okružuje. Kada ga otkrijete dodajte mu detalje te ga iznutra ispunite teksturnim crtama.“</p> <p>„Može li mi netko ponoviti zadatak?“</p>	<p>Učenici prate učiteljevu najavu.</p> <p>Netko od učenika ponavlja kako glasi praktični likovni zadatak.</p>
<p>Realizacija praktičnog likovnog zadatka (20 min)</p>	<p>Učiteljica obilazi učenike, u slučaju javljanja poteškoća pristupa učeniku koristeći individualizirani pristup. Učeniku po potrebi ponavlja demonstraciju, praktični likovni zadatak te im pomaže uz pomoć alternativnih</p>	<p>Izvede praktični likovni zadatak.</p>

	<p>pitanja. Podsjeća ih što je bio likovni zadatak.</p>	
<p>Vrednovanje (5min)</p>	<p>Učiteljica učeničke radove stavlja na ploču te traži od učenika da zajednički prokomentiraju radove.</p> <p>„Što ste danas radili?“</p> <p>„Na koji način ste crtali?“</p> <p>„Kako ste se osjećali dok ste crtali zatvorenih očiju?“</p> <p>„Je li vam zanimljiv ovakav način crtanja?“</p> <p>„Čiji rad je najmaštovitiji? Po čemu je najmaštovitiji?“</p> <p>„Na kojem se crtežu vidi najviše crtačkih tekstura?“</p> <p>„Gdje možemo vidjeti skupljene, a gdje raspršene točke i crte?“</p> <p>„Uočavate li neke slične radove?“</p> <p>„Jesu li svi ispunili zadatak?“</p>	<p>Sudjeluju u razgovoru.</p>
<p>KOMENTARI</p>		

PRIPREMA ZA IZVOĐENJE NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE			
Ime i prezime studenta:	Tea Omrčen		
Razred:	4.		
Datum izvedbe:	2024.		
Tema:	Kompozicija		
Podtema:	Slobodan izbor		
Odgojno obrazovni ishodi:	<p>OŠ LK A.4.1. Učenik likovnim i vizualnim izražavanjem interpretira različite sadržaje.</p> <p>OŠ LK A.4.2. Učenik demonstrira fine motoričke vještine upotrebom različitih likovnih materijala i postupaka u vlastitom likovnom izražavanju.</p> <p>OŠ LK B.4.1. Učenik analizira likovno i vizualno umjetničko djelo povezujući osobni doživljaj, likovni jezik i tematski sadržaj djela.</p> <p>OŠ LK B.4.2. Učenik opisuje i uspoređuje svoj likovni ili vizualni rad i radove drugih učenika te opisuje vlastiti doživljaj stvaranja.</p>		
Odgojno-obrazovna očekivanja međupredmetnih tema:	<p>uku A.2.3. Učenik se koristi kreativnošću za oblikovanje svojih ideja i pristupa rješavanju problema.</p> <p>pod A.2.1. Primjenjuje inovativna i kreativna rješenja.</p>		
Odgojno-obrazovni ishodi drugih nastavnih predmeta:	OŠ HJ A.4.1. Učenik razgovara i govori u skladu s komunikacijskom situacijom		
Likovno područje:	Crtanje		
Likovni pojmovi:	Crte prema značenju, kontrast, dominacija		
Motiv:	Slobodan izbor		
Likovne tehnike i materijali:	Bijeli glatki papir, tuš i pero		
Umjetnička djela:	Ambroz Testen, „Slovenski kaput“, 1978., Pablo Picasso: "Portret Jacqueline" , 1956.		
Načini rada:	prema promatranju	nakon promatranja	prema sjećanju
	prema zamišljanju	prema izmišljanju	
Oblici rada:	frontalni	individualni	rad u parovima
	grupni		

Nastavne metode (uvodni i završni dio sata):	analitičko promatranje	demonstracija	razgovor
	usmeno izlaganje	metoda scenarija	rad s tekstem
Nastavne metode (realizacija):	kombiniranje	variranje	građenje
	razlaganje		
Nastavna sredstva i pomagala:	ploča, kreda, projektor, power point prezentacija		

PLAN PLOČE

ARTIKULACIJA NASTAVNOG SATA LIKOVNE KULTURE		
ETAPE NASTAVNOG SATA	UČITELJ	UČENIK
Priprema (5min)	Učiteljica učenicima dijeli mape te im govori da iz svojih mapa izvade bijeli glatki papir te da ostale papire zajedno s mapom stave ispod klupe. Potom im govori da papir okrenu vodoravno te da iz svojih torba tuš i pero. Zatim pali LCD projektor. Demonstrira likovnu tehniku tuš i pera. „Za ovu tehniku koristi se deblji glatki papir, kako tuš ne bi promoćio te kako bi pero lakše	Učenici pripremaju svoja sredstva za rad.

	<p>klizilo. Tušem crtamo tako da prvo pero umočimo u posudu s tušem. Pero brzo gubi tekućinu te ga tada ponovno umačemo te crtamo dalje. Može vam se dogoditi da vam tuš kapne na papir, međutim to nije loše, već daje posebnu čar vašem crtežu.“</p> <p>Učiteljica naglašava učenicima kako se tuš ne može oprati te da ga ne otvaraju dok im to ne kaže. Također im govori da školsku torbu i pernicu pomaknu dalje od mjesta za kojim će raditi tušem.</p>	<p>Učenici prate demonstraciju.</p>
<p>Motivacija (12-15min)</p>	<p>Učiteljica započinje motivaciju ponavljanjem pojmovna točka i crta.</p> <p>Učiteljica pita učenike:</p> <p>„Što je crta? Kako nastaje crta? Gdje možemo vidjeti crte? Kakve sve crte postoje? Kako smo podijelili crte?“</p> <p>Govori im kako spajanjem crta dobivamo različite oblike.</p> <p>Na ploču crta različite trokute.</p> <p>Zatim ih traži da prouče i usporede nacrtane trokute.</p> <p>„Što uočavate kod prvog para? Prve dva trokuta su jednaka i to nazivamo monotonijom.“</p> <p>Zapisuje jednako=monotonija.</p> <p>Zatim ih pita što uočavaju kod drugog para. Druga dva trokuta su slična i nenaglašeno različita.“</p> <p>Zapisuje slično=harmonija.</p> <p>Potom ih pita što uočavaju kod zadnjeg para. Zadnja dva trokuta su naglašeno različita.</p> <p>Učiteljica zapisuje suprotno=kontrast.</p>	<p>Sudjeluju u ponavljanju usvojenih sadržaja.</p> <p>Uočavaju jednakost.</p> <p>Uočavaju sličnost.</p>

	<p>Učiteljica crta još dva trokuta, pri čemu jednog boji bijelom kredom. Pita učenike: „Po čemu se razlikuju ova dva trokuta?</p> <p>Objašnjava: „Takva se suprotnost i različitost u likovnoj kulturi naziva kontrastom.“</p> <p>Pita učenike: „Koji od nacrtanih trokuta vam najviše privlači pažnju? Zašto?“</p> <p>Objašnjava kako među trokutima dominira onaj obojani te se zbog boje ističe među nacrtanim trokutima.</p> <p>Zatim crta jednu deblju i jednu tanju liniju i pita učenike po čemu se razlikuju?</p> <p>Traži od učenika da usporede nacrtane linije te da pronađu liniju koja među njima najviše dominira. Objasnjava kako se i linijama može naglasiti ideja nečega što crtežom želimo izraziti. Učiteljica pomoću prezentacije pokazuje kontrast isprekidane i pune crte, meke i tvrde crte.</p> <p>Na prezentaciji pokazuje crteže Ambroza Testena, „Slovenski kaput“, 1978 i Pabla Picassa: „Portret Jacqueline“, 1956. Zajedno s učenicima analizira crteže i uspoređuje što je umjetnik u njima želio naglasiti. Pita učenike: „Što vam na ovom crtežu privlači pažnju? Po čemu se to ističe od ostatka crteža? Kako je umjetnik to postigao?“</p> <p>Razgovara s učenicima o mašti: „Kada najčešće maštate? O čemu maštate? Postoji izreka koja kaže da mašta može svašta. Mislite li da u mašti linija može svašta? Može li linija šetati? Što bi se dogodilo da linija prošeta? Kakve sve oblike</p>	<p>Uočavaju kontrast po veličini.</p> <p>Uočavaju kontrast po boji.</p> <p>Pažljivo slušaju.</p> <p>Bijeli trokut.</p> <p>Uočavaju kontrast po boji.</p> <p>Pažljivo slušaju.</p> <p>Sudjeluju u analizi umjetničkog djela.</p> <p>Uočavaju dominaciju.</p>
--	---	---

	bi formirala? Želite li da i mi pošaljemo jednu liniju u šetnju?“	Sudjeluju u razgovoru.
Najava praktičnog likovnog zadatka (2 min)	Učiteljica najavljuje praktični likovni zadatak: „Danas ćemo se poigrati linijama, potaknut ćemo maštu i pokušati istražiti što se skriva iza nacrtanih linija. Crtat ćemo drugačijom tehnikom. Najprije ćete na papir kapnuti par kapi tuša te ga okretati u različitim smjerovima. Nakon toga dovršit ćete svoje crteže do crtavanjem. Koristeći se izražajnim mogućnostima linije istaknut ćete ono što ste u svojim linijama pronašli.“ „Može li mi netko ponoviti zadatak?“	Učenici prate učiteljevu najavu. Netko od učenika ponavlja kako glasi praktični likovni zadatak.
Realizacija praktičnog likovnog zadatka (20 min)	Obilazi učenike, u slučaju javljanja poteškoća pristupa učeniku koristeći individualizirani pristup. Učeniku po potrebi ponavlja demonstraciju, praktični likovni zadatak te ga po potrebi potiče alternativnim pitanjima.	Učenici izvode praktični likovni zadatak.
Vrednovanje (5min)	Učiteljica učeničke radove stavlja na ploču te traži od učenika da zajednički prokomentiraju radove. „Što smo danas radili i kako?“ „Sviđa li vam se ova tehnika?“ „Po čemu se razlikuju ova dva rada?“ „Čiji rad je najmaštovitiji?“ „Što dominira u ovom crtežu?“ „Kako je to postignuto?“ „Jeste li zadovoljni sa svojim crtežima?“	Učenici sudjeluju u razgovoru.
KOMENTARI		

15. ŽIVOTOPIS

Osobni podaci:

Ime i prezime: Tea Omrčen

Datum i mjesto rođenja: 16. ožujka 1999., Šibenik

Adresa: Galići 5 Piramatovci

Mobilni telefon: 0997759482

E-mail: tomrcencv@gmail.com

Školovanje:

(2013. – 2017.) Gimnazija Antuna Vrančića, Šibenik (opći smjer)

(2017. – 2024.) Sveučilište u Zadru, Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja

Poznavanje jezika:

Engleski (B2)

Talijanski (A2)

Digitalne vještine:

Poznavanje i rad na MS office paketu (Word, Excel, Powerpoint)